

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
GERMAANI, ROMAANI JA SLAAVI FILOLOOGIA INSTITUUT

ARHEOLOOGIA EESTI-INGLISE VALIKSÕNASTIK

Magistriprojekt

Kätlin Jansons

Juhendajad
lektor Piret Rääbus
doktorant Liis Livin

Tartu 2012

Sisukord

Eessõna.....	3
Lühendid.....	4
Sissejuhatus	5
1. Varasem terminoloogiatöö ja oskussõnavara kujunemine	7
1. 1. Oskussõnavara kujunemine	7
1.2 Varasemad sõnastikud	9
1.3. Terminoloogia töörühm ja ArheoWiki	10
2. Sõnastiku koostamisest.....	12
2.1 Ülevaade töö käigust ja kasutatud materjalidest.....	12
2.2 Järgitud põhimõtted	14
3. Eestikeelsete terminite ja nende ingliskeelsete vastete analüüs	16
3.1 Liitsõnad	16
3.1.1 Tuletatud täiendosad	16
3.1.2 Ebareeglipärased liitsõnad.....	17
3.1.3 Veel soovitusi liitsõnade kohta	18
3.2 Paronüümipesad.....	19
3.3 Uudissõnad.....	20
3.4 Võõrsõnad.....	21
3.5 Ebaõnnestunud terminid	22
3.6 Tõlkimisraskusi põhjustanud terminid.....	24
4. Arheoloogia eesti-inglise valiksõnastik.....	28
4.1 Sõnastikus kasutatud märgid ja kirjandus.....	28
4.2 Sõnastik.....	31
4.3 Inglise-eesti sõnaloend.....	56
Kokkuvõte	71
Kasutatud kirjandus	73
Esmased allikad	73
Teisesed allikad.....	74
Summary.....	77

Eessõna

Magistriprojekti „Arheoloogia eesti-inglise valiksõnastik“ koostamise eesmärk sõnastiku enda kõrval on arheoloogia mõistesüsteemi korrastamine ning eestikeelsete terminite ja nende ingliskeelsete vastete keeleline korrigeerimine. Töö koosneb kahest peamisest osast: teoreetiline (esimene kuni kolmas peatükk) ja sõnastik (neljas peatükk).

Esimeses peatükis käsitletakse oskussõnavara kujunemist, arheoloogiaga rohkemal või vähemal määral seonduvaid varasemaid sõnastikke ja alles loomisalgusjärgus olevat veebipõhist terminiandmebaasi ArheoWiki.

Teises peatükis antakse ülevaade sõnastiku koostamise tehnilisest küljest, kasutatud materjalidest ja sõnastiku koostamisel järgitud põhimõtetest, millest kõige olulisem on mõistelisus.

Kolmas peatükk koosneb eestikeelsete terminite ja nende ingliskeelsete vastete analüüsist. Kuna lähtutakse Eesti arheoloogist, on lähemalt käsitletud eestikeelseid termineid: liitsõnade moodustamise probleeme, paronüümiapesi, uudissõnu, võõrsõnu ja ebaõnnestunud termineid. Eraldi käsitletakse tõlkimisraskusi põhjustanud termineid, sealhulgas käsitletakse pikemalt ingliskeelsete oskussõnadega seonduvaid probleeme.

Neljandas peatükis esitatakse töö põhiosa ehk eesti-inglise sõnastik, millele on lisatud ka inglise-eesti sõnaloend.

Lühendid

Töös on läbivalt kasutatud järgmisi lühendeid:

ÕS – „Eesti õigekeelsussõnaraamat“

EKSS – „Eesti keele seletav sõnaraamat“

Sari „Estonian Archaeology“:

EA1 – „Arheoloogiline uurimustöö Eestis 1865-2005“ ja „Archaeological Research in Estonia 1865-2005“

EA2 – „Pronksiaeg ja vanem rauaaeg Eestis“ ja „The Bronze and Early Iron Ages in Estonia“

EA3 – „Rahvasterännu-, eelviikingi- ja viikingiaeg Eestis“ ja „The Migration Period, Pre-Viking Age, and Viking Age in Estonia“

Sissejuhatus

Käesoleva magistriprojekti eesmärk on koostada arheoloogia eesti-inglise valiksõnastik. Kuna sõnastikutöö lähtub mõistest, teeb käesoleva töö autor algust arheoloogia oskussõnavara mõistesüsteemi korrastamisega. Lisaks sõnastiku koostamisele hinnatakse eestikeelsete terminite ja ingliskeelsete vastete sobivust ning vajaduse korral korrigeeritakse neid keeleliselt. Töö koostamisel on autor püüdnud jälgida, et eestikeelne termin ja selle ingliskeelne vaste tähistaksid sama mõistet ning et ka eesti arheoloogid oleksid konkreetse mõiste puhul samal arvamusel, kuigi alati see nii ei ole. Ühtlane ja selgelt määratletud oskussõnavara võimaldaks teha arheoloogidel oma tegevust ka avalikkusele mõistetavamaks.

Ometi valitseb segadus isegi põhimõiste *arheoloogia* osas – mida selle all üldsus mõistab ja kuidas määratlevad mõistet arheoloogid? Omal ajal defineeris arheoloog Vilma Trummal (1979: 7) arheoloogia mõiste järgmiselt: „arheoloogia ehk muinasteadus tegeleb ürgühiskondliku korra ajaloo uurimisega”. Kolme aastakümnega on arusaamine arheoloogiast suuresti muutunud. Ometi leiab EKSSist endiselt nõukogude aega meenutava definitsiooni: „muististe põhjal ühiskonna varasemat minevikku käsitlev ajalooteaduse haru, muinasteadus”. Selles lauses tekitavad probleeme sõnad *muistis*, *varasem*, *ajalooteaduse haru* ja *muinasteadus*. Tänapäeval peavad arheoloogid ja mõned teised teadlased arheoloogiat siiski iseseisvaks teaduseks, mitte ajalooteaduse haruks, samuti ei seostu arheoloogia ainult varasema minevikuga ja kindlasti mitte vaid muinasteadusega, näiteks on olemas täiesti omaette uurimisharu uusaja arheoloogia. *Muistise* all mõistetakse üldiselt kaugemast minevikust pärit eset või ehitist, kuid arheoloogias omistatakse muistise tähendust just „arheoloogilist huvi pakkuvale kinnisobjektile” (Marge Konsa suuliselt). Näiteks Tallinna Ülikooli ajaloo instituudi arheoloogiakogude osakonna kodulehel on arheoloogia määratletud järgmiselt: „teadus, mis uurib ühiskonda inimtegevuse tagajärjel tekkinud materiaalsete tõendite põhjal”. Ka mujal maailmas nähakse arheoloogiat iseseisva teadusharuna, mida ei saa liigitada ei ajalooteaduse ega antropoloogia alla (Darvill 2003: 16).

Käesoleva töö esimeses peatükis „Varasem terminoloogiatöö ja oskussõnavara kujunemine” annab töö autor põgusa ülevaate arheoloogia oskussõnavara kujunemisest, tuues seejuures esile 20. sajandi alguse ja tänapäevase terminikasutuse erinevusi. Seejärel antakse ülevaade varasematest arheoloogiaalastest või selle valdkonnaga seonduvatest sõnastikest, mille puhul juhitakse tähelepanu nii nende eelistele kui ka puudustele. Viimaseid üritab käesoleva töö autor oma sõnastikus vältida. Samuti tutvustab autor arheoloogia terminoloogia töörühma tööd ja ArheoWikit, mis on veebis asuv algusjärgus arheoloogiasõnastik. Tulevikus peaks sellest saama terminite/mõistete üle arutlemise koht ja seletav sõnaraamat.

Teises peatükis „Sõnastiku koostamisest” annab töö autor ülevaate sõnastiku koostamise tehnilisest poolest ja töö käigus kasutatud allikatest. Samuti antakse ülevaade põhimõtetest, mida sõnastikutöös on järgitud, pidades neist olulisemaks mõistelisusest lähtumist. Samuti selgitatakse sõnastikuosas antud definitsioonide koostamise aluseid.

Kolmandas peatükis „Eestikeelsete terminite ja nende ingliskeelsete vastete analüüs” uurib töö autor sarja „Estonian Archaeology” raamatutes kasutatud eesti terminite ja nende inglise vastete keelelist korrektsust ning eesti ja inglise terminitega tähistatud mõistete ühtivust. Lisaks sellele annab autor sõnade kasutamise kohta soovitusi. Keelelise korrektsuse seisukohast on rohkem analüüsitud eestikeelseid termineid, kuna sõnastik on eesti-inglise suunal ja vaatluse all on eelkõige Eesti arheoloogia oskussõnavara. Töö autor käsitleb eestikeelsete liitsõnade liitumisprobleeme, paronüümipesi, tutvustab uudissõnu ja võõrsõnu, samuti juhib tähelepanu sõnadele, mida võidakse valesti mõista, seda põhiliselt alapeatükis „Ebaõnnestunud terminid”. Alapeatükis „Tõlkimiskasutuse põhjustanud terminid” on juhitud tähelepanu eesti ja inglise mõistete tähendusnüanssidele, arheoloogia oskussõnavara ja üldkeele erinevustele ning arheoloogia piirkondlikule eripärale. Raskesti tõlgitavate terminite puhul on töö autor lähtunud mõistelisusest ja püüdnud selle alusel lahendusi pakkuda.

Käesoleva töö autor on sõnastiku koostamisel peale isikliku huvi saanud innustust Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi arheoloogidelt, kes peavad terminoloogiaalast tööd hädavajalikuks ning on käesoleva töö valmimisele kaasa aidanud. Seega on käesoleval arheoloogiasõnastikul praktiline väärtus. Lahtiseletatud mõisted peaksid aitama orienteeruda arheoloogia mõistesüsteemis nii asjahuvilistel, tõlkijatel-tõlkidel kui ka arheoloogidel endil. Viimaste hulgas võiks sõnastik isegi diskussiooni tekitada ning soodustada edasist mõistesüsteemi korrastamist ja terminitöö tegemist.

1. Varasem terminoloogiatöö ja oskussõnavara kujunemine

Selles peatükis käsitletakse arheoloogiaterminite kujunemislugu arheoloogiateaduse algusaegadest praeguseni. Kuna arheoloogiaterminoloogiat pole lähemalt uuritud, on vaid üksikute sõnade kohta teada, kes ja mis põhjusel selle kasutusele on võtnud. Esmalt tuuakse selles peatükis näiteid kunagise sõnakasutuse kohta, seejärel tutvustakse ülevaاتlikult seni koostatud arheoloogiaalaseid või sellega seonduvaid sõnastikke ja arheoloogia terminoloogia töörühma algatatud ArheoWiki projekti. Mõnel puhul viidatakse ka vaatlusaluste sõnastike eelistele ja puudustele.

1. 1. Oskussõnavara kujunemine

Oma roll arheoloogia oskussõnavara kujunemisel on olnud kindlasti nii arheoloogiale 1920ndatel aluse pannud professoritel (kellest üks silmapaistvamaid on Aarne Michael Tallgren), omaaegsetel esimestel arheoloogiaüliõpilastel kui ka kuulsatel keeleteadlastel, kes on sõnu välja mõelnud, tuletanud või laenanud. Näiteks Johannes Voldemar Veski on eesti keelde toonud sõna *muistis*, mis on muutunud arheoloogias igapäevaseks (Rätsep 1973: 5-6 viidatud Kull 2000: 181 kaudu). Siinkohal toob töö autor näiteid sellest, kuidas ühed terminid on asendatud teistega, ja paar näidet sellest, kuidas mõni oskussõna on kasutusele tulnud. Selleks kasutan peamiselt Aarne Michael Tallgreni 1927. aastal avaldatud raamatut „Euroopa muinasaeg pronksiaja algusest ajaloolise ajani”, kogumikku „Muistsed Eesti linnused. 1936-1938. aastate uurimiste tulemused” ja Artur Vassari 1943. aastal kaitsitud väitekirja „Nurmsi kivikalme Eestis ja tarandkalmete areng”.

Näiteks Tallgreni raamatut uurides jääb silma keelendeid, mille kuju on tänapäevaks mõnevõrra muutunud, näiteks *haud-panused* → *hauapanused*, *peiduleid* → *peitleid*, *kammkeraamiline kultuur* → *kammkultuur*, *arkeoloogia* → *arheoloogia*, *silmsõlg* → *silmiksõlg*. Mõni termin on välja vahetatud või on jäänud populaarsema sünonüümi varju. Näiteks *valem* (Indreko 1939: 41) → *valuvorm*, *õõnega odaots* (Tallgren 1927: 48) → *putkega odaots*, *oksastatud sõlg* (*ibid*: 119) → *kärbissõlg*, *õõskirve* (*ibid*: 54) kõrval on tänapäeval populaarsem sünonüüm *putkkirves*. Artur Vassari mahukas väitekirjas 1943. aastal on juba kasutusel terminid *silmiksõlg* ja *kärbissõlg*, pahksõlge nimetab ta küll pahkussõlgeks. Sõna *kärbis* kasutamine kärbissõle täiendina on väga tabav, sest see annab hästi edasi nimetatud sõle kuju. See sõna on tänapäeval küll igapäevasest keelekasutusest kadunud, kuid

rahvakultuuris tähistas kärbis „umbes 1–2 m pikkust oksatüügastega või uuemal ajal pulkadega tugipuud, millel kuivatati vilja, heina” (Viires 2000: 109).

Tänapäeval vähe tuntud termini näitena võib tuua oskussõna *alane*, mis käändub samamoodi nagu sõna *soolane* ja tähendab keraamilise nõu alumist äärt (sünonüüm *põhjarant*). Näite selle oskussõna kasutusest leiab Tanel Moora artiklist „Tarbja kivikalmed Paide lähedal ja Põhja-Eesti tarandkalmete keraamika”. Moora (1967: 298) kirjutab järgmiselt: „Seejuures on võimalik nõu kujust mingit pilti saada vaid Pada kalmest (Rakvere raj) leitud kildude põhjal. Need pärinevad tugevasti profileeritud, *alasega* savinõudest, milledest ühte kirjeldasime Kalamehe kalme leide käsitledes.” Seda sõna kohtab ka EA3s, kus kirjeldatakse Salenieki-pärast keraamikat järgmiselt: „põhi on enamasti lame, vahel kumer, ning esineb põhjaranti ehk *alast*” (Lang 2007b: 33). Termin on tuntum ilmselt etnoloogiasõnavaras, kus see tähistab näiteks seeliku alläärt (EKSS). *Alase* olevat murdest laenanud just J. V. Veski (Tanel Moora suuliselt).

Eelnev näide illustreerib muuhulgas ka seda, et arheoloogias on oluline esemete kirjeldamine. Seetõttu pööratakse suurt tähelepanu ka nende osi tähistavatele sõnadele. Ajapikku on keraamika kirjeldamiseks arheoloogias kasutusele võetud sellised oskussõnad nagu *nivend* ja *mõigas* (viimaseid kohtab ka ehitusterminoloogias). Näiteks kogumikus „Muistsed Eesti linnused. 1936-1938. aastate uurimiste tulemused” pole sõna *nivend* veel kasutusele võetud ja selle asemel on kirjas „järsk tugev murre sissepoole” (Indreko 1939: 31). Ka mõika asemel on samas raamatus veel kasutatud kirjeldust „ümbes savinõu kaelaosa kõrgem, pinna profiilist väljaulatuv liist” (Indreko 1939: 38). Samuti on varbitud keraamika kohta öeldud „eriline pinnalt karestatud keraamika” (Vassar 1939: 90). On ilmne, et nende mõistete edasiandmiseks oli mõistlik kasutusele võtta eraldi terminid, kuid jällegi – kes termini kasutusele võttis ja millal, pole käesoleva töö autorile teada.

Rohkem on teada termini *tarandkalme* kohta. Sõna *tarand* ja sellest tuletatud algsel kujul *tarandikkalme* tõi arheoloogia sõnavara hulka 1930. aastate keskpaigas Harri Moora (EA I, 1935, 116 jj viidatud Lang 2007b: 33 kaudu). Enne *tarandkalme* kasutuselevõtmist tähistati sama mõistet sõnaga *kiviridakalme*. Termin *tarandkalme* osutus nii populaarseks, et see võeti kalmetüübi nimetusena kasutusele ka näiteks saksa ja soome keeles: vastavalt *Tarandgrab* ja *tarhakalmisto* (Lang 2006: 4).

Nii nagu eesti keele eeskujul on levinud sõna *tarand*, on eesti arheoloogia-terminoloogiasse võetud näiteks rootsi keelest tulenev kalmetüübi nimetus – *bautakivikalme*.

Bautakivi on rootsi keeles *bautastenar* (Lang 2006: 7). Eestis leidub teadaolevalt üksainus bautakivi- ehk sammaskalme, mis on leitud Valklast ja mille kõige olulisem tunnus on matmispaigale austusavaldusena püstitatud kivi (Jonuks 2009: 222).

1.2 Varasemad sõnastikud

Et termineid isikliku äranägemise järgi ei kasutataks, on vaja teha nendega tööd (jälgida oskussõnade keelelist korrektsust ja paigutada need õigesti mõistesüsteemi). Andres Tvauri (2005: 26) on nentunud, et näiteks arheoloogilise keraamika terminoloogial pole pikemalt peatunud ja peab sellega tegelemist vajalikuks. Õigupoolest vajavad keelelist korrastamist kõik arheoloogiavaldkonnad. Varasemast terminoloogiatööst saab välja tuua vaid üksikuid väiksemahulisi sõnastikke.

Neist otseselt arheoloogiaga on seotud Andres Tvauri 1991. aastal ilmunud „Soome-eesti-soome arheoloogia sõnastik”. Kuna Soome arheoloogia pakub huvi paljudele eesti arheoloogidele ja vastupidi, on taoline sõnastik äärmiselt vajalik. Aga ka nimetatud sõnastikust võib esile tuua tüüpilisi viitamisvigu. Näiteks soome-eesti suunal on märksõna *putkikirves* juures olemas mõlemad eestikeelsed vasted *putkikirves* ja *õõskirves*, kuid eesti-soome suunal on küll *õõskirve* vastena antud *putkikirves* ja ka kirje *putkikirves* juurest leiab termini *putkikirves*, aga üksteisele need ei viita. Sellised vead võivad sõnastiku kasutajaid eksitada.

Järgmised sõnastikud käsitlevad arheoloogiasõnavara vaid osaliselt. Kurmo Konsa on koostanud mõistelise „Säilituskorralduse sõnastiku”. Mainitud sõnastikus on Konsa (2004: 3) püüdnud süsteemselt käsitleda erinevaid, ka arheoloogiasse puutuvaid mõisteid/termineid: näiteks annab ta oskussõnadest ülevaate teemade kaupa. Esimest korda on ta toonud välja sellise arheoloogitermini nagu *ökofakt* (*ibid* 2004: 4). Keelelisest seisukohast võib sellele sõnastikule aga etteheiteid teha: näiteks on sõnastikus kirjas *järevalve* (*ibid* 2004: 19), kuid ÕSist lähtuvalt on korrektne *järelevalve*.

Ka tõlkeõpetuse magistriprojektidena on koostatud kaks arheoloogiaga seonduvat sõnastikku. 2004. aastal kaitses Ene Selart magistriprojekti pealkirjaga „Probleeme Eesti keskaja ajaloo terminite tõlkimisel eesti keelde”. Selart (2004: 3) käsitleb oma töös tõlkeraskusi valmistavaid oskussõnu ja toob välja, kuidas eri allikates on neid probleeme lahendatud. Arheoloogiaga seondub Selarti (2004: 9) töö sel määral, et ta mainib nii-öelda tõlkekoolkondasid, näiteks tõlgivad ajaloolased muinaslinnust *stronghold* ja arheoloogid *hillfort*. Samuti tõlgivad arheoloogid ja ajaloolased kohanimedid erinevalt: esimesed eelistavad

eestikeelset nimekuju (*Bishop's Castle of Lihula*), teised saksakeelset (*medieval Reval*). Et saksakeelsed kohanimed on ajalookirjanduses tuntumad, pakub Selart ühe lahendusena välja nii eesti- kui ka saksakeelsete toponüümide samaaegse kasutamise, näiteks *Dorpat (Tartu)* (*ibid*: 10-11).

2010. aastal kaitses Pille Peensoo magistriprojekti „Eesti looduslike pühapaikade ja usundi eesti-inglise valiksõnastik”. Peensoo (2004: 21) on mõistepõhisusest loobunud, kuna ei pea seda oma sõnastiku puhul täielikult võimalikuks. Mõne arheoloogiamõiste/-termini leiab ka tema sõnastikust. Peensoo (2004: 24) on näiteks defineerinud mõiste *arheoloogia* sarnaselt EKSSile, kuid sellega arheoloogid nõustuda ei saa.

1.3. Terminoloogia tööühm ja ArheoWiki

Arheoloogiaalase terminoloogiatöö vajalikkus kerkib tõenäoliselt esile iga kord, kui hakatakse mingit teksti võõrkeelest eesti keelde tõlkima või vastupidi. Üldiselt toimuvad arutelud väiksemas koosseisus, aga näiteks 2010. aasta augustis moodustati tööühm, et arutleda probleemsete terminite üle, mis on tekkinud arheoloogiaga seotud juhiste ja seaduste kogumiku toimetamisel (arheoloogia terminoloogia tööühma protokoll¹). Tööühm on siiani käinud koos kaks korda. Esimesel koosolekul võeti vastu otsused, kuidas nimetatud tekstides (inglise-eesti suunal) teatud termineid tõlkida, samuti tutvustas arheoloogia magistrant Tanel Saimre lähemalt ArheoWiki põhimõtteid.

Arheoloogide suuremat terminoloogiaarutelu pole enne arheoloogia terminoloogia tööühma kokkukutsumist arvatavasti toimunud. ArheoWiki idee seisneb arheoloogia oskussõnavara ühte kohta koondamises ning arheoloogide ja teiste asjahuviliste vahelise arutelu elavdamises. Moodustatud tööühmal on seejuures juhtiv ja haldav roll. Terminandmebaasi loomiseks on võimalike platvormide hulgast välja valitud MediaWiki, mis on sama tarkvaraplatvorm, millel töötab näiteks Wikipedia. Oletatavasti just MediaWiki tehniliste võimaluste pärast on otsustatud lähtuda terminist, mitte mõistest. Sellest tulenevalt tekkida võivad probleeme küll teadvustatakse, ent seda varianti peetakse tehniliselt palju lihtsamaks lahenduseks. Praegu on ArheoWiki väiksemõõduline ja sõnastikus peaks mõistete vahelisi seoseid olema võimalik lihtne jälgida, kuid juba võib täheldada viitamisvigu. Näiteks ilmneb vastuolu keraamika puhul: keraamika – *pottery*, *ceramics*, nõorkeraamika – *corded ware ceramics*, *corded ware pottery*, tekstiilkeraamika – *textile-impressed ware*. Samuti on kirje *prooviauk* juures viidatud

¹ Arheoloogia terminoloogia koosoleku materjalid (s.h protokoll) kuuluvad hetkel tööühmas osalenute erakogudesse. Käesoleva töö autor sai materjalid tööühma juhataja Liis Livini vahendusel.

sünonüümile *šurf*, kuid viimast ArheoWiki loendis eraldi pole. Otsija ei pruugi teada, et šurf tähendab ka prooviauku, ja jääb seetõttu teabest ilma. Mõistepõhine lähenemine aitaks selliseid vigu vältida. Käesolevas sõnastikus püütakse välja toodud vigadest õppust võtta ja neid vältida. (ArheoWiki)

2. Sõnastiku koostamisest

Käesolevas peatükis annab autor täpsema ülevaate sõnastiku koostamise tehnilistest lahendustest ja seejuures aluseks võetud materjalidest. Samuti kirjeldatakse lähemalt terminite valiku ja definitsioonide koostamise põhimõtteid. Mõlemal puhul on autor kõige olulisemaks pidanud mõistest lähtumist.

2.1 Ülevaade töö käigust ja kasutatud materjalidest

Kuna arheoloogia terminoloogia töörühma üks eesmärke on abistada soovi avaldanud tõlkeõpetuse magistrante sõnastiku koostamisel, siis toimus 2011. aasta detsembris koosolek, mille käigus tutvustas käesoleva töö autor arheoloogidele algset magistritöö plaani ja põhimõtteid ning sai soovitusi ja nõu. Koosoleku tulemusena lisati ArheoWikisse ka lehekülgnimega Katlini300, et soovitada käesoleva töö autorile lähemat uurimist vajavaid termineid.

Terminikogumise põhiliseks allikaks said siiski viimase aja kõige mahukamad eesti keelest inglise keelde tõlgitud sarja „Estonian Archaeology” raamatud. Trükkis on need ilmunud vaid inglise keeles. Kuna aluseks võetud materjalid olid eesti-inglise suunal ning leheküljel Katlini300 tõstatatud probleemid olid eesti keeles, on ka käesolev sõnastik koostatud eesti-inglise suunal. Alusmaterjalide kohta on veel oluline mainida, et sari pole täielik ega kata kogu Eesti ajalugu muinasajast tänapäevani – praeguseks on ilmunud vaid sarja esimene, kolmas ja neljas raamat. Need on järgmised: Valteri Langi ja Margot Lanemani toimetatud „Archaeological Research in Estonia 1865-2005” (2006) (EA1), Valter Langi „The Bronze and Early Iron Ages in Estonia” (2007) (EA3) ja käesoleva aasta veebruaris ilmunud Andres Tvauri „The Migration Period, Pre-Viking Age, and Viking Age in Estonia” (2012) (EA4). Sarja eestikeelsed versioonid on kättesaadavad Tartu Ülikooli arheoloogia õppetooli kodulehel (mõni peatükk on küll puudulik, aga see ei seganud tööd märkimisväärselt). Käesolevas töös on käsitletud eelkõige nendes raamatutes kasutatud termineid, seega lähtuvalt raamatute sisust on terminivalik ajaliselt mõnevõrra piiratud. Kuigivõrd on võetud arvesse ka leheküljele Katlini300 lisatud uurimist vajavaid termineid/mõisteid. Kuna magistriprojekti pole mahu tõttu võimalik analüüsida kõiki termineid/mõisteid, on püütud eelistada neist

vähem tuntuid. Siiski pole see alati õnnestunud, sest mõnikord võivad üldkeeles harilikuna tunduvad mõisted kitsamas valdkonnas ikkagi probleeme tekitada.

Töö esimeses järgus koondati terminid ja nende vasted raamatute kaupa kolme eraldi Wordi faili, kust need paigutati Microsoft Excelit kasutades ühtsesse terminibaasi. Kuigi olemas on ka spetsiaalseid sõnastiku koostamise programme, kasutas töö autor soodsamat lahendust. Excelis jätkus töö teemade kaupa: näiteks keraamika ja käsitöö, ehted, metallitootmine, ehitised, tööriistad. Exceli abil oli oskussõnu lihtsam hallata kui Wordis ja sealhulgas jälgida seda, et töösse oleksid kaasatud võimalikult erinevad valdkonnad. Seejärel algas terminite kontrollimise ja analüüsi etapp, milleks tuli kasutada publikatsioone ja veebilehti ning pidada kas kirja teel või suuliselt nõu spetsialistidega. Eesti terminite vastavust kirjakeele reeglitele on kontrollitud „Eesti õigekeelsussõnaraamatust” (2006), arvestatud on eesti keele sõnamoodustusreegleid ning mõne termini küsimuses on telefoni teel peetud nõu Eesti Keele Instituudi keeletespetsialistiga (25. aprillil 2012). Samuti on arvestatud erialateadlaste arvamusega. Kuna sarja „Estonian Archaeology” raamatud andsid aimu vaid senisest tõlketavast, ei saanud seda sõnastiku koostamisel aluseks võtta. Ingliseelsete vastete kontrollimiseks kasutati põhiliselt järgmisi materjale: „The Concise Oxford Dictionary of Archaeology” (2003), „The Penguin Dictionary of Archaeology” (1979) ja veebisaidil „The Portable Antiquities Scheme” asuvat terminoloogilist andmebaasi. Peamine allikas oli Oxfordi arheoloogiasõnastik just selle autoriteetsuse pärast, teistes nimetatud allikates leidus mõistetest aru saamiseks ka vajalikku pildimaterjali.

Uurimistööd tehes tuli arvestada asjaoluga, et kõiki ingliskeelseid vasteid pole võimalik kontrollida. Arheoloogiateaduse eripära seisneb selles, et iga piirkonna arheoloogia on teatud mõttes ainulaadne. Prof Valter Langi (2000: 105) sõnul on erinevused niivõrd suured, et Eestis hariduse omandanud arheoloogi teadmised võiksid Mehhikos täiesti kasutuks osutuda, geograafilise asukoha tõttu on aga Läti ja Eesti arheoloogias võimalik väga palju sarnasusi leida. Seega puudub mõnel Eesti arheoloogiale omasel terminil kindel ingliskeelne vaste. Näiteks võib juhtuda, et igas Balti riigis on ühe ja sama mõiste tähistamiseks mõeldud välja oma ingliskeelne termin, mis ei pruugi riigiti kattuda (Andres Tvaari suuliselt). See võib tekitada arusaamatusi ka arheoloogide omavahelises suhtluses, kuigi inglise keel peaks siinkohal täitma *lingua franca* rolli. Käesolevas töös on selliseid probleeme tekitavaid termineid pigem välditud, kuna need vääriskid omaette uurimistööd. Ingliseelsete terminite puhul on lähtutud eelkõige Briti inglise keelest, aga võimaluse korral on välja toodud ka

Ameerika inglise keeles kasutatavad vasted. Kui Exceli tabelis olid terminid jagatud teemade kaupa, siis sõnastikus on need esitatud kasutajale mugavamal kujul ehk tähestikulises järjekorras. Töö lõppu on lisatud inglise-eesti sõnaloend.

2.2 Järgitud põhimõtted

Kuna mõistelisus on käesoleva sõnastiku koostamisel olnud üks olulisemaid põhimõtteid, alustab töö autor aluseks võetud põhimõtete kirjeldamist just sellest. Mõistelisusest lähtumine on oluline nii terminitevaheliste seoste mõistmisel kui ka mõistete määratlemisel.

Kuna töö käigus jäi autorile silma, et arheoloogias kasutatakse sõnu *termin* ja *mõiste* tihti sünonüümidena, siis on tarvilik nende tähendus lahti seletada. Mõiste on nimelt „miski, mis asub inimese teadvuses” (Tavast 2004: 105). Sel võib olla keeles üks või ka mitu kuju ehk terminit ning üks termin ehk oskussõna võib tähistada mitut eri mõistet. Seega oli juba terminibaasi koostades oluline lähtuda põhimõttest, et igas kirjes on käsitletud ühte mõistet, mitte ühte lähtekeele sõna (Erelt, Tavast 2003: 29). See tähendas muuhulgas näiteks sünonüümide ühe kirje alla paigutamist. Käesoleva töö puhul oli kõige keerulisem arheoloogia mõistesüsteemis orienteerumine. Arheoloogide hulgas leidub mõne mõiste kohta eri arvamusi ja seega oli mõnikord keeruline terminite kuuluvuse kohta otsuseid teha. Ka näiteks Kull (2000: 62) on öelnud, et terminisüsteem peab lähtuma eriala korrastatud mõistesüsteemist. Seega puudutab käesolev sõnastik arheoloogia mõistesüsteemi osaliselt ning termineid on korrastatud vaid sellest lähtuvalt.

Mõistepõhisust peetakse üheks olulisemaks oskussõnastike koostamise nõudeks (Erelt, Tavast 2003: 29). Tihtipeale tegeldakse aga ainult terminitega ega mõelda, kuhu oskussõna mõistesüsteemis paigutub. Mis laadi vigu võib terminitest lähtumine põhjustada? Ühe kõige lihtsamini tekkiva veana on Erelt ja Tavast (2003: 30) välja toonud sünonüümivastuolud, näiteks on tähenduselt samadele sõnadele antud erinevad vasted ja/või määratlused ning puuduvad ka omavahelised viited. Terminist lähtuva sõnastiku puhul asuvad homonüümid sama kirje all (Erelt, Tavast 2003: 32) ning kui sõnastiku kasutajal pole eelteadmist erinevustest ja seletust pole juures, võidakse terminit kasutada vales tähenduses.

Terminite puhul on töö autor lisaks keelelisele korrektsusele ja õigele paiknemisele mõistesüsteemis pidanud silmas ka oskussõnade ühetähenduslikkuse, selguse ja ökonoomsuse nõuet, mille tähtsust on rõhutanud ka keeleteadlane Rein Kull (2000: 62). Ka definitsioonide koostamisel on abiks mõistelisusest lähtumine, sest määratlus on mõiste keeleline kirjeldus

(S047: 51 viidatud Erelt, Tavast 2003: 32 kaudu). Millised nõuded peaks aga määratlusele esitama? Käesoleva töö autor on püüdnud lähtuda mõnest definitsioonidele esitatud nõudest, mida kirjeldab mitmete sõnastike autor Sidney I. Landau oma teoses „Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography. 2nd edition”. Definitsiooni moodustamise ühe põhimõttena on Sidney I. Landau (2001: 153) toonud välja defineerimise alustamise klassist: millisesse klassi asi kuulub ja mille poolest see klassis eristub. Võimaluse korral on töö autor samamoodi talitanud. Näiteks majanduslik peitvara on sõnastikus *väärtuslikest esemetest kogum, mis on peidetud kas hädaohu tõttu või säästmiseks* ja sellest lähtuvalt on säästuaare *majanduslik peitvara, mis suudeti kõrvale panna igapäevase majandustegevuse käigus*. Landau (*ibid*: 160) on pidanud oluliseks sedagi, et definitsioonis kasutatud iga sõna on võimalik sõnastikust leida. Käesoleva töö autor pole seda siiski kõigi sõnade puhul teinud, sest näiteks sõna *nööp* defineerimine tähendaks lugeja teadmiste alahindamist. Samal põhjusel pole definitsiooni antud näiteks terminile *ümarkääbas*. Nimelt on kääbas sõnastikus juba määratletud ning töö autor ei pidanud vajalikuks kirjutada välja definitsiooni *ümara kujuga kääbas*. Samuti on lähtutud nõudest kasutada defineerimisel võtmesõnana nimisõna, kui definitsiooni vajav termin on nimisõna (*ibid*: 171). Sellest põhimõttest, et termini sõnaliik peab võtmesõnana välja tulema ka definitsioonis, on lähtutud kõigi mõistete määratlemisel. Käesolevas sõnastikus esitatud definitsioone on töö autor püüdnud hoida võimalikult lihtsana. Seetõttu pole näiteks sõleliikide juures nimetatud nende ajalist kuuluvust, kuna praegu tunnustatud dateering võib uuema teabe ilmnemisel valeks osutuda ja sel viisil aeguks sõnastik kiiresti. Pealegi pole töö eesmärk anda entsüklopeedilist kirjeldust, vaid edastada mõiste kõige olulisemad tunnused.

3. Eestikeelsete terminite ja nende ingliskeelsete vastete analüüs

Selles peatükis püütakse anda hinnang arheoloogias kasutusel olevate terminite ja/või nende vastete keelelisele sobivusele ning sellele, kas eri mõisteid tähistavatest terminitest on üheselt aru saadud. Niisiis on töö autor terminite korrastamisel juhindunud eelkõige sõnade ühetähenduslikkuse ja selguse põhimõttest (Kull 2000: 62). Vastuolude korral on autor püüdnud välja pakkuda omapoolseid lahendusi.

3.1 Liitsõnad

3.1.1 Tuletatud täiendosad

Sarja „Estonian Archaeology” uurides jääb silma, et samast eesti sõnatüvest on eri viisil tuletatud liitsõnu, millele antakse küll sama tähendus, ent sõna ise võib viidata millelegi muule. Selliste sõnapaaride puhul on vähemalt ühe sõna kuju tavapärasem (ja üldjuhul leitav ka ÕSist). Käesolevas sõnastikus on välja toodud küll mõlemad terminid, ent harilikuma juurde on lisatud mäрге *parem*, soovitates kasutada neist siiski üht.

Sellised sõnapaarid on näiteks *põlengukiht* ja *põlemiskiht*. Põlengukiht on stratigraafiliselt eristatav tumedam üksus, mis võib tähistada näiteks kunagi hävinud asulat. Kui aga kasutada sõna *põlemiskiht*, siis jääb mulje, nagu miski ikka veel põleks. Näitena võib välja tuua ka sõnad *künnikiht* ja *kündmiskiht*. Künnikiht on termin, mis on leitav ka ÕSist. Kündmiskiht on aga uus tuletis, mis viitaks jällegi sellele, et tegevus toimub olevikus. Kui võtta arvesse asjaolu, et üldkeeleski kasutatakse vaid sõna *künnikiht* ja enamasti viitavad arheoloogid künnikihtile kui ammusel ajal kasutatud põllumaale, siis tundub vorm *kündmiskiht* tarbetu. Samasugused näited on sünonüümsed sõnapaarid *varreauk* ja *varretusauk* ning *valuvorm* ja *valamisvorm*. Kummagi paari esimene sõna on üldlevinud termin ja teine sõna on vähem tuntud, veidi teisel moel moodustatud täiendosaga termin. Ka *varreauk* ja *valuvorm* on lühemad ja suupärasemad kui *varretusauk* või *valamisvorm*. Sünonüümidenäidena kasutatakse veel sõnu *näpiornament* ja *näppeornament*. Näppeornament on arheoloogiaterminina kirjas ka ÕSis. EA4 eestikeelses versioonis on näppeornamenti kirjeldatud kui jämekeraamikal

esinevat kaunistust, mis on tehtud „märga savipinda sõrmedega näpistades” (Tvauri 2011: 62). Näpiornament pole hea termin, sest näiteks arheoloogiakaugel inimesel võib see seostuda linnunimetusega näpp, mis käändub omastavas *näpi*.

Lisaks on arheoloogias kasutusel termin *paatmatus*, mis tähistab „surnu matmist paadis”. Salme muinaslaeva kaevamiste käigus 2008. aastal leiti, et oleks vaja rõhutada surnute paiknemist paadi sees, ning võeti kasutusele terminivariant *paadismatus*. Rõhutamisvajadust tunti, kuna Salme leid on ainulaadne ega vasta tavapärasele paatmatuse tunnustele: näiteks puudub kalmeküngas, surnute arv on suurem kui tavaliselt (seitse), lisaks pole hauapanused traditsioonilised (Salme muinaslaev). Kui varem kasutati vaid terminit *paatmatus*, siis varianti *paadismatus* kohtab ka Tõnno Jonuksi (2009: 246) doktoritöös ja EA4 (Tvauri 2011: 210) eestikeelses variandis. Käesoleva töö autor on siiski arvamusel, et termini *paadismatus* kasutamine sõna *paatmatus* kõrval vaid selleks, et eristada Salme muinaslaeva, tekitab rohkem segadust, kui vaja. Samuti pole leiu erilisust võimalik näiteks inglise keeles muud moodi edasi anda kui selgituste teel.

3.1.2 Ebareeglipärased liitsõnad

Mõni termin võib olla oskuskeelde niivõrd juurdunud, et termini keelelistest puudustest hoolimata ei pruugi selle parandamine olla tulemusrikas. Näiteks on üldkeeles levinud sõna *ehisnõel*, mida arheoloogid kasutavad kujul *ehtenõel*. Enamasti on tegemist dekoratiivse nõelaga, mille peamine funktsioon on riiete kinnitamine. Täiend *ehte-* jätab mulje, nagu oleks nõel ehte osa, kuid enamasti on tegemist eraldiseisva ehtega. Sarnane näitepaar on *ehtenaast* ja *ehisnaast*. EA3s kasutatakse sõnu *ehtenaast* ja *ehisnaast* sünonüümidena. Töö autor selgitas täiendite *ehte-* ja *ehis-* erinevust mõnele arheoloogile, kes leidsid, et näiteks *ehisnõel* võiks olla isegi parem variant. Teisalt võib termini *ehisnõel* tarvituselevõtmine oskussõnavaras hoopis rohkem segadust tekitada, kui osa arheolooge eelistab uut ja osa vana terminit.

Sarnaseid probleeme tekitab sõna *kultuurkiht*, mis on arheoloogia oskussõnavaras vähemalt alates 1920. aastatest. Sellisel kujul on see termin kirjas kõigis raamatutes, artiklites ja kasutusel igapäevases kõnes. ÕS soovib kasutada aga vormi *kultuurikiht*. Ka Eesti Keele Instituudi keelenõustaja soovitas kasutada varianti, kus täiend on omastavas käändes. See vastaks nimisõnade liitumisreeglile: „Ainsuse omastavas olev nimisõna kirjutatakse järgneva nimisõnaga kokku, kui ta märgib selle nimisõnaga väljendatud mõiste liiki või laadi, moodustades koos temaga ühe kindlaks kujunenud mõiste /.../ ja vastates küsimusele

missugune? (mis liiki?, mis laadi?, mis?)” (Erelt et al 2007: 105). Kuigi ÕS soovib sõnakuju *kultuurikiht*, jääb aastakümnete pikkune traditsioon *kultuurikihi* puhul ikkagi peale. Terminid *kultuurikiht* võiks võrrelda sõnadega *ballettmeister* või *visiitkuub*, mille täiendsõnad on samuti võõrsõnad. Tiiu Erelt (2007: 263) kirjutab „Terminiõpetuses”, et esineb võõrsõnadest täiendusi, mille puhul täiendsõna funktsioon eeldaks küll omastavat käänet, ent juurdunud on nimetavaline vorm.

3.1.3 Veel soovitusi liitsõnade kohta

Käesoleva töö autor peab oluliseks käsitleda mõne liitsõna ühtlustamise võimalusi. Näitena võib tuua ingliskeelse termini *burnished ware*, mille eestikeelsete vastetena on kasutusel kas *kiilapinnaline keraamika* või *kiilaspinnaline keraamika*. Esimeses peatükis tõi töö autor näite, et termin *kammkeraamiline kultuur* on aja jooksul lühenenud suupärasemaks sõnaks *kammkultuur*. Kammkultuuri eeskujul võiks teha terminist *kiila(s)pinnaline keraamika* sõna *kiilaspindkeraamika*. Sarnase näite võib tuua Tiiu Ereltilt (2007: 270), kes käsitleb omadussõna ja nimisõna liitmist ning esitab näiterea liitsõnade paremuse kohta. Näiteks on terminist *tehniline tõlge* saadud liitmise teel parem variant *tehnikatõlge*.

Ühtlustama peaks ka selle eestikeelse termini kirjutusviisi, mille ingliskeelne vaste on *radiocarbon date*. Nimelt esineb sarja „Estonian Archaeology” raamatutes neli varianti: *radiosüsinikuajandus*, *radiosüsiniku dateering*, *radiosüsinikudateering* ja *radiosüsinikdateering*. Lähtudes Tiiu Erelti (2007: 261–262) mainitud traditsioonist liita vahendit märkiv täiendosa põhisõnaga nimetavaliselt, nagu *anoodoksideerimine*, *teemantlihvimine*, *ankeetküsitlus*, peab käesoleva töö autor parimaks lahenduseks varianti *radiosüsinikdateering*. Siinkohal eelistab autor terminid *dateering*, kuna see sõna on laiemalt kasutusel, kuid *ajandus* võib tekitada segadust (täpsemalt alapeatükis „Paronüümipesad”).

EA4 eestikeelses versioonis on kasutatud terminid *pinnaltkorje* (Tvauri 2011: 51), mille täiendit võib funktsiooni poolest võrrelda hoopis teise valdkonna oskussõnaga *pinnaltpääste*. Nimelt korjatakse maapinnalt arheoloogilises mõttes huvi pakkuvaid esemeid, mitte aga pinda ennast. EA3s nimetatakse pinnaltkorje käigus saadud esemeid aga pinnaleidudeks. Käesoleva töö autor teeb ettepaneku pinnaltkorje tulemusena saadud esemeid ühtluse mõttes nimetada pinnaltleidudeks, mitte pinnaleidudeks.

3.2 Paronüümipesad

Tiiu Ereli (2007: 161) definitsioon paronüümide ehk sarnassõnade kohta on järgmine: „sõnad, mida kõlasarnasuse või morfeemkoosseisu osalise kattumise tõttu kiputakse valesti kasutama”. Arheoloogiaterminoloogias võib välja tuua mitu paronüümipesa. Üks neist on järgmine nelik: *kaevand*, *kaevend*, *kaevik* ja *kaevis*. Kaevandi tähendus arheoloogide jaoks on „lähikaevatav terviklik ala”, üldkeeles „maasse kaevatud süvend” (ÕS). Kaevandi kõrval kasutab mõni arheoloog sünonüümina ka sõna *kaevend*. Google’ist otsides on näha, et nimetatud termin on rohkemal või vähemal määral kasutusel ka arhiivinduses. Töö autor küsis kommentaari arheoloog Marika Mägilt, kes vastas kirjas (5. mail 2012), et termin *kaevend* oli populaarne just nõukogude ajal tegevate arheoloogide hulgas. Termin *kaevand* arvas ta aga mäenduse oskussõnavara hulka. Samas oli ta teadlik sellest, et toimetajad taunivad sõna *kaevend*. Kaevendi kahjuks räägib see, et *kaevand* oli juba enne olemas ning nende samaaegne tarvitamine tekitab vaid segadust. Seda võiks võrrelda näitega, mille on Tiiu Ereli (2007: 162) toonud „Terminiõpetuses”: nimelt taheti farmaatsiaringkonnas eeltäidetud süstla tähistamiseks kasutusele võtta sõna *süstel*.

ÕSi kohaselt tähendab sõna *kaevis* väljakaevatud eset, arheoloogid kasutavad seda aga sissekaeve tähenduses. Väljakaevatud esemeid nimetatakse leidudeks (kuigi iga leid ei pea olema tingimata maast välja kaevatud). Termin *kaevik* on tänapäevasest arheoloogiast oskuskeelest kõrvale jäänud. Artur Vassari (1949: 4) Lootvina kaevamisaruandes kasutatakse sõna *kaevik* arvatavasti just tranšee (kraavitaoline kaevand) tähenduses. Sarjas „Estonian Archaeology” käesoleva töö autor seda sõna ei märganud. Kuigi *kaevik* on eestikeelne sõna ja seega võiks olla eelisseisus, jääb mulje, et *kaevik* on *tranšee* vananenud vaste. Võib arvata, et häirivaks teguriks termini *kaevik* kasutamisel arheoloogias oli lisaks paronüümiale ka selle sõna seotus sõjandusega. Õigupoolest võivad ka kaevikud osutada arheoloogide uurimisobjektiks.

Omajagu nõutust on põhjustanud ka sõnad *tulused*, *tuleraud*, *tulekivi*, *tuluskivi* ja *tulusraud*. Viimase termini tahaks töö autor üldse kõrvale jätta. EA4 eestikeelses versioonis on *tuleraud* ja *tulusraud* (Tvauri 2011: 68) kasutusel sünonüümidena: „Hiljemalt eelviikingiajal hakati tuld lööma *tulusraua* ja tulekivitükikeste abil. Keskmisel rauaajal ja viikingiajal oli Eesti alal kõige levinumaks tulerauatüübiks tagasipööratud rullotstega *tuleraud*, mille siseküljel on kolmnurkne keel.” Tuleraua all mõistetakse metallist riista, millega sai tulekivi vastu lüües tuld teha (Viies 2000: 304). Tuluskivi on aga tulekivi

eelkäija, ovaalse kujuga kvartsist või kvartsiidist kivi, mille vastu pidi sädeme tekitamiseks lööma noa otsa või mõne muu terava esemega (Tvauri 2011: 67). Tulekivi käib komplektis tuleraua ja taelaga ning sel juhul on nende üldnimetus *tulused* (Viires 2000: 304). Tulusrauda pole mõttekas tuletegemisvahendite kontekstis kasutada, sest olemas on juba kirjapildilt väga sarnane, aga hoopis teise tähendusega termin *tuluseraud*, mille määratlus on järgmine: „paadi ninasse kinnitatud raudhark, mille otsas põles tulusepüügil tõrvas või taht” (EKSS).

Samuti on segadust valmistanud sarnassõnad *vajutus* ja *vajutis*. EA3 eestikeelses versioonis on samas tähenduses kasutatud sõnu *nööri vajutis* ja *nööri vajutus*, näiteks: „kõige populaarsemaks kaunistusvõtteks on ümber pulga mässitud nööri vajutused” (Lang 2007a: 11) ja „kaks ümber pulga mässitud nööri vajutistega kaunistatud nõu” (Lang 2007a: 16). ÕSis on kirje *vajutis* juures seletus, et tegemist on vajutava esemega. Nööornament on ÕSis aga määratletud järgmiselt: „keeratud nööri vajutistest ilustus savinõul”. Töö autor tajus siinkohal teatavat vastuolu ning konsulteeris selles küsimuses telefoni teel (25. aprillil 2012) Eesti Keele Instituudi keelenõustajaga, kes nõustus ja arvas samuti, et vajutis võiks tähendada ka vajutamise tulemust. Vajutuse ja vajutise kõrval esines ka varianti *pressing*, täpsemalt „tekstiilpressingutega kaetud pinnad” (Lang 2011: 29). Termin *pressing* kuulub eelkõige aga pallimängude terminoloogiasse (täpsemalt Valgmaa 2011: 52). Kuna eesti keeles on sobiv sõna juba olemas, peaks pressingu kasutamisest sellises tähenduses hoiduma.

Paronüümiat suurendab Andres Tvauri välja pakutud ja ka EA4s kasutatud termin *ajandama* sõna *dateerima* sünonüümina. Samuti kasutab ta nimisõnaga *dateering* samase keelendina *ajandust*. Kuigi mõtte asendada võõrsõna omasõnaga on hea, tuleb *ajandama* puudusena tuua välja selle sarnasus terminitega *ajatama* ja *ajastama* (täpsemalt Plado, Mandra 2008: 5). Andres Tvauri arvates (kirjavahetusest 14. mail 2012) kõlab *dateerima* halvasti, kuna hääldatakse *tateerima*. Samuti tõi ta näiteks soome keele, kus on sarnaselt kasutusel termin *ajoittaa*. Sõna *ajandama* küsimuses oli ta pidanud nõu eesti keele professori Mati Erehtiga, kes oli sõna kõlblikuks tunnistanud.

3.3 Uudissõnad

Lisaks paronüümsusele saaks terminist *ajandama* rääkida kui uudissõnast. Nimelt on uudissõna sõna, mis on viimasel ajal keeletarvitusse võetud (EKSS). Kuna sõna *ajandama* on juba tutvustatud, toob töö autor esile termini *sulendik*, mille on kasutusele võtnud Valter

Lang. Ilmselt võiks seda juhtumit käsitleda kui rahvakeelse ainese uudset rakendamist, sest Lang kommenteeris oma kirjas selle termini tarvitusele võtmist järgmiselt (24. aprill 2012):

Minu vanematekodus Lõuna-Eestis kutsuti nõuka ajal sulendikuks kohta, kus vene sõjaväel oli lasketiir. Kui sõjaväeosa kohale tuli, pandi valvurid välja, et keegi lähedale ei tuleks. Meil, lastel, oli kõvasti keelatud sinna minna, aga ometi me käisime, kui sõdureid kohal polnud. Olen selle mõiste arheoloogiasse toonud eesmärgiga hõlmata kõiksugu kohti, kuhu juurdepääs on kellelegi kellegi poolt suletud/piiratud, olgu see siis mis tahes kujuga linnamägi, kultusekoht, kalmerajatis vms.

Termin on kasutusel nii EA3 kui ka EA4 eestikeelsetes versioonides. EA3s kirjutakse terminist *sulendik* järgnevalt: „praegu teadaolev materjal lubab *sulendike* hulgas eristada vähemalt kolme alarühma: kindlustatud asulad, mäepealsed asulad ja varased ringvallid“ (Lang 2007a: 6). EA4s leiab sõna *sulendik* kasutust ka rauaaegses kontekstis: „rooma rauaajal oli Eestis (v.a Lääne-Eesti) peamiseks ja arvukaks kalmetüübiks tüüpiline tarandkalme – idaläänesuunalises reas üksteise külge ehitatud nelinurksed kividest *sulendikud*, mis on enamasti täidetud kividega” (Tvauri 2011: 195). Nende näidete põhjal jääb mulje, et termini *sulendik* nõrgaks küljeks võib osutada selle tähenduse laiahaardelisus – see võib tähendada nii kindlustatud asulat kui ka tarandit.

3.4 Võõrsõnad

Siinkohal peab käesoleva töö autor vajalikuks tutvustada ka mõnda võõrsõna, mis on kasutusel mõnes teises erialakeeles peale arheoloogia oskuskeeles, ja nende terminite puhul valitsevat segadust.

Mõnevõrra segadust võivad põhjustada terminid *proovišurf*, *šurf* ja *prooviauk*, kuna neid käsitletakse sünonüümidenä. Sõna *šurf* tuleb saksa keelest (*Schurf*) ning arvatavasti on see termin üle võetud mäendusest, kus selle määratlus on järgmine: „(harilikult kuni 25 m pikkune) ristkülik-, ruut- või ümarristlõikega püst- või kaldkaeveõõs, mis lähtub maapinnalt ja on määratud maavara uurimiseks, kaevanduse tuulutamiseks, lõhketöödeks vm otstarbeks” (Tehnikaleksikon 1981: 490). Arheoloogiasõnavaras tähistab *šurf* küll palju väiksemat auku, kuid selle eesmärk on sarnane. Marge Kõnsa (suuliselt) määratles selle järgmiselt: „keskmiselt 30 cm läbimõdduga kuni loodusliku pinnaseni kaevatav auk otsimaks inimtegevuse jäänuseid”. Seega võiks sõna *šurf* täissünonüümiks pidada *prooviauku*. Mis on sel juhul proovišurf – prooviaugu proov? Asja selgitamiseks toon mõne näitelause sarja „Estonian Archaeology” raamatutest: „mõnelt kalmelt või hävitatud kalme asemelt on arheoloogid leide kogunud kas maapinnalt, metallidetektori abil või *proovišurfidest*” (Tvauri 2011: 195), „*prooviaugust* leiti 5.–6. saj ambsõlg ja pronkspannal” (Tvauri 2011: 50),

„nõukogude ajal jätkus väljapaistvate ehitismälestiste uurimine *šurfide* ja proovitransheedega” (Russow et al 2006a: 11). *Proovišurf* tundub olevat liiasus, samamoodi nagu öeldakse *pärnapuu*, kuigi teatakse, et pärn ongi puu, või *gripihaigus*, kuigi gripp ongi haigus (Erelt 2007: 675). Töö autori mõttekäiku võiks toetada „Estonian Archaeology” sarja tõlketraditsioon: EA1s ja EA4s on šurfi vasteks antud *test pit*, prooviauk on EA4s samuti *test pit*. Proovišurfi tõlkimiseks kasutatakse EA3s varianti *trial excavation pit* (Lang 2007: 78), mida võiks eesti keelde tagasi tõlkida kui *proovikaevand*. Seega võib aimata, et see sõnakolmik tekitab kimbatust. Jääb mulje, et *šurf* on populaarsem termin kui *prooviauk*, mille üheks põhjuseks võib pidada asjaolu, et sellest saab palju lihtsamini tegusõna (*šurfima*) moodustada kui sõnast *prooviauk*.

Nii nagu *šurf*, on ka termin *tranšee* arvatavasti laenatud mäendusterminoloogiast. See sõna on pärit prantsuse keelest (*tranchée*). Tranšeele käesoleva töö autor šurfiga sarnast tähendust ei omista, vaid peab seda lihtsalt kraavisarnaseks kaevandiks. Proovitranshee (*trial trench, test trench*) peaks olema nii-öelda kraavitaoline šurf. See mõiste on olemas inglise keeles, kuid Eestis sellega seotud meetodit ei rakendata ning seepärast ei ole selle termini kasutamine põhjendatud (Marge Konsa suuliselt). Samas tuleb meeles pidada, et mõnikord mõeldakse ingliskeelses arheoloogiakirjanduses termini *trench* all hoopis kaevandit (Darvill 2003: 224).

Tutvustamist vajavad veel sellised terminid nagu *agraff* (*agraffe*) ja *agraffnupp* (*agraffe button*). Agraff on metallist rõivakinnitushaak ning agraffnupp on neet, mille abil see haak rõiva külge kinnitati (Tvauri 2011: 129) (toimib tänapäevase rõhknööbi põhimõttel). Eesti arheoloogiasse on need terminid tulnud ilmselt rootsi keelest, kus neid kasutatakse teadaolevalt samuti vaid arheoloogias (Andres Tvauri suuliselt). Algselt on sõna pärit prantsuse keelest (*agrafe*). Siiski pole agraff eesti keeles senitundmatu termin, vaid seda kasutatakse näiteks meditsiiniterminoloogias haavakonksu mõistes. (Võõrsõnade leksikon 2006: 31)

3.5 Ebaõnnestunud terminid

Kui mõne termini kasutust arheoloogia oskussõnavaras on tarvilik parandada, siis leidub neidki, millest võiks hoopiski hoiduda. Andres Tvauri on näiteks raamatus „Eesti hilisrauaaja savinõud” keraamikaterminoloogiast kirjutades välja toonud ühe ebakoha. Nimelt leiab ta, et *käsitsikeraamika* on ebaõnnestunud termin, sest ka „kedral valmistatud keraamika

on tehtud käsitsi” (Tvauri 2005: 26–27). Samas nendib ta, et nimetatud sõna on laialdaselt kasutusel ja selle uuega asendamine poleks mõttekas ja keegi pole paremat varianti ka välja pakkunud.

Käesoleva töö autor lisab terminite hulka, mille sobivus on kaheldav oskussõnad *suiraanalüüs* ja *suiradiagramm* (tavapärasemad variandid on vastavalt *õietolmuanalüüs* ja *õietolmudiagramm*). Nimelt on *suir* spetsiifilisem termin kui *õietolm*, „Eesti entsüklopeedias” on see defineeritud järgmiselt: „mesilasperre kogutud, õietolmust valmistatud valgurohke sööda varu”. Töö autor konsulteeris sel teemal kirja teel (5. mail 2012) rakendus- ja pinnakattegeoloogia teaduri Kersti Kihnoga, kes ütles, et *suiraanalüüs* ja *õietolmuanalüüs* olid sünonüümidena kasutusel just vanemas kirjanduses. Viimasel ajal on aga terminist *suiraanalüüs* hoidutud, sest *suir* on pigem mesinduse valdkonda kuuluv termin. Ka „Eesti entsüklopeedias” on kirje *suiraanalüüs* juures seletus, et viimane on „õietolmuanalüüsi vananenud nimetus”. Seega pole soovitatav neid termineid sünonüümselt kasutada.

Samuti on vaja selgust tuua eestikeelsete terminite *päästekaevamine* ja *avariikaevamine* ning ingliskeelsete terminite *rescue excavation* ja *salvage excavation* kasutusse. Ulla Kadakas (2010: 17) on oma magistriprojektis kirjutanud järgmist:

Inglise keeles tehakse vahet kaht tüüpi päästekaevamistel. Esiteks on olemas päästekaevamised (*rescue excavations*), kus muinsuskaitse otsus objekti ära kaevamise kohta tehakse aastaid varem ning seega peaksid arendajad saama üsna pikalt ette planeerida vajalikke vahendeid (aja- ja raharessursse) ning arheoloogid otsida kvalifitseeritud tööjõudu, püstitada uurimisküsimusi ning kavandada meetodikat. /.../ (vt täpsemalt **Barker 1999, 140-147**) Teine tüüp päästekaevamisi (*salvage excavations*) on aga sellised, kust väljatulnud kultuurkihi ning ehitusjäänuste uurimiseks ja dokumenteerimiseks on arheoloogil kasutada pea olematu aja-, raha- ja inimressurs. Arheoloog peab sellisel juhul olema võimeline tegema kiireid otsustusi ning oskama professionaalselt kasutada erinevaid meetodikaid, et interpreteerida kaevamisalalt välja tulevaid tõendeid ning neid kiiresti ja korralikult dokumenteerida (**Barker 1999, 147-158**).

Barker (1999: 147) on terminid *rescue excavation* ja *salvage excavation* oma teoses eristanud, ent alati ingliskeelses kirjanduses seda ei tehta. Sõnastiku „The Concise Oxford Dictionary of Archaeology” kohaselt võeti *rescue archaeology* Ühendkuningriigi arheoloogias kasutusele 1960. aastatel ” (Darvill 2003: 183) ja seda kasutatakse hävimisohus muististe puhul. Samas on kirjas ka, et *salvage archaeology* on *rescue archaeology* sünonüüm Ameerika inglise keeles. Seda eeskju järgides on käesolevas sõnastikus termineid *rescue excavation* ja *salvage excavation* käsitletud vastavalt Briti inglise keele ja Ameerika inglise keele terminitena. Käesoleva töö autor ei näe vajadust eristada päästekaevamisi ja

avariikaevamisi eesti keeles, kuna nende tähendusvahe on väike. Samuti võib 1990. aastatel levima hakanud terminit *avariikaevamised* pidada pigem ebaõnnestunuks, kuna avarii tähendab ÕSi järgi eelkõige õnnetust.

3.6 Tõlkimiskusi põhjustanud terminid

Sarja „Estonian Archaeology” raamatutes leidub mitmeid termineid, mis on valmistanud tõlkimiskusi. Näiteks esineb termineid, millele pole leitud täpset vastet ja seetõttu on kasutatud kirjeldavat tõlget. Sõna *pöör* (pulgakujuline nõöbi eelkäija) on EA3 ingliskeelses versioonis tõlgitud kui *spindle-shaped button* (Lang 2007: 158), kuid inglise keeles on sellele täpne termin olemas – *toggle* (The Portable Antiquities Scheme). Sõna *pöör* (pulgakujuline nõöbi eelkäija) on EA3s (Lang 2007: 158) tõlgitud kui *spindle-shaped button*, kuid inglise keeles on sellele täpne termin olemas – *toggle* (näiteks The Portable Antiquities Scheme). Samuti on sõna *rauasulatusahi* EA1s tõlgitud kui *iron-smelting oven* (Lang 2007: 94). Inglise keeles on selle jaoks olemas spetsiaalne termin *bloomery*. See ei tähenda, et *iron-smelting oven* oleks vale. Viimasest levinum variant on küll *iron-smelting furnace*, sest kui *oven* on pigem üldkeele sõna, siis *furnace* seostub tööstusliku tegevusega (McMillan Dictionary). Seepärast leiab käesolevast sõnastikust variandid *bloomery* ja *iron-smelting furnace*.

Samuti tuleb tõlkimisel meeles pidada ingliskeelsete eri sõnade tähendusnüansse. Kuigi näiteks *antler* ja *horn* on sarved, on sõnal *horn* laiem tähendus ja *antler* tähistab vaid hirvesarve. EA1s on sarvest ese tõlgitud kui *antler item* (Valter 2006: 57), kuigi eesti keeles pole täpsustatud, mis sarvega on tegu. Sarnane näide on *plough* ja *ard*, mida küll kasutatakse sünonüümidena, kuid tuleb meeles pidada, et nende tähendused kattuvad vaid osaliselt: *ard* on tööpõhimõttelt lihtsam adratüüp kui *plough* (Darvill 2003: 23 ja 330).

Sarnase näitena võib tuua ka sõnad *brooch* ja *fibula*, mille kohta on üks eestikeelne sõna: *sõlg*. Erinevus seisneb selles, et terminil *brooch* on laiem tähendus ja *fibula* on vaid teatavat tüüpi sõlg (Darvill 2003: 34 ja 77–78). Arheoloog Oscar W. Muscarella (1964: 34–35) kirjutab, et terminiga *fibula* tähistati muistseid haaknõelu. Siit ka järeldus, et *fibula* tähistab haaknõela põhimõttel töötavaid sõlgi. Terminit *fibula* kasutatakse eelkõige eelrooma rauaaja kontekstis (Darvill 2003: 57). Alates esimesest sajandist eKr ilmuvad keerukamad sõletüübid ja siis kasutatakse nende nimetusena enamasti sõna *brooch*. Seega võib järeldada, et ingliskeelses arheoloogiakirjanduses tähistatakse terminiga *brooch* neid sõlgi, mis on kasutusele võetud alates eelrooma rauaaja lõpust, mis Eestis lõpeb küll hiljem kui Lääne-

Euroopas (50 aastat pKr). Andres Tvauri sõnul kaovad *fibula*-tüüpi sõled Eestist alles rahvasterännu ajal (450–600 pKr).

Ingliskeelsel terminil *scraper* on jällegi kolm vastet eesti keeles. Kaap, kõõvits ja kaabits on otstarbalt küll sarnased esemed, ent neid tuleb eristada ajalises raamis. Terminid *kaap* ja *kõõvits* tähistavad kiviajal kasutusele võetud tööriistu. Kaapi kasutati enamasti paleoliitikumis, kõõvitsat alates mesoliitikumist. Kaap on seejuures kõõvitsast mõnevõrra suurem) (Aivar Kriiska suuliselt). Kaabits tähistab sama eset rauaaja kontekstis. Kõiki kolme riista kasutati peamiselt kaapimistöodel. Kui sõnade *kaap* ja *kaabits* tüvi viitab kaapimisele, siis termini *kõõvits* tüvi osutab kõõbitsemisele, kõõpimisele. Erinev tüvi võimaldab kahte vaid suuruselt erinevat riista eristada (sõna *kõõvits* on võetud murdest) (Tanel Moora suuliselt). Kaabitsa võttis arheoloogias kasutusele Andres Tvauri, kes leidis, et kuna termin on üldkeeles juba levinud, sobiks seda väga hästi kasutada ka rauaaja kontekstis. Kui Eesti arheoloogia oskussõnavara hulgas on kolm nimetust kaapimisriistade tähistamiseks, siis vene arheoloogias on kõõvitsad jaotatud isegi alatüüpideks (Aivar Kriiska suuliselt).

Arheoloogia oskussõnavara võib mõnikord üldkeeles sõnavarast erineda. Leidude kirjeldamisel on inglise keeles tekkinud vajadus eristada näiteks sõrmust (üldkeeles *ring*) teistest võrudest (kaelavõru on näiteks *neck-ring*). Et võrude eristamisel segadust ei tekiks, öeldakse sõrmuse kohta *finger-ring*.

Osa termineid põhjustab tõlkimiskasutus, kuna lähtuvalt piirkondlikust eripärasest puudub neil ingliskeelne vaste. Et inglise keeles puudub mõiste *tarand* arheoloogia oskuskeele tähenduses, siis on kasutusel tõlkevariant *tarand-grave*, mis eeldab tähenduse lahtiseletamist. Ka näiteks näppeornamenti on EA3s selgitatud kui „impressions made by fingertip” (Lang 2007: 127) (sellest tõlkest võib küll ka valesi aru saada, pidades seda hoopis näpuotstega vajutatuks). EA4s on kasutatud varianti „pinched decoration” (näiteks Tvauri 2012: 79), mida on parem mõista ja mis on ka rohkem termini moodi. Samuti pole käesoleva töö autorile teada termini *peakilpsõlg* tunnustatud ingliskeelne vaste. EA3s on seda tõlgitud kui *head-shield fibula* (Lang 2007: 193), mis ei tundu aga hea variant olevat, sest jätab mulje otsetõlkest ega arvesta inglise keelele omaste vormidega. Seepärast pakub töö autor välja variandi *shield-headed fibula*, võttes eeskujuks „The Penguin Dictionary of Archaeology”, kus on ehisnõelu ehtenõelu nimetatud järgmiselt: *bulb-headed*, *crutch-headed*, *knot-headed* jne (Bray & Trump 1979: 180).

Mõnikord on vaja kasutada seletusi ka seepärast, et ingliskeelses arheoloogias pole teatavate mõistete järele lihtsalt vajadust tekkinud. Selline näide on *võrik*, mille kohta Tvauri (2005: 28) on öelnud, et see termin tähistab nõu „ülaosa profileeritud – küljest või kaelast selgelt eristuvat – osa”, mis on nivendiliste nõude puhul selgelt eristatav. Samas mainib Tvauri (2005: 28), et kuna inglise keeles asjaomane mõiste puudub, räägitakse enamasti servast ehk tõlgitakse seda sõna kui *rim*, kuigi see pole täpne. ÕSis on võrik kui arheoloogitermin määratletud savinõu paksem ääreosana. Selle definitsiooniga Andres Tvauri siiski ei nõustunud, öeldes, et võrik ei pruugi ülejäänud nõust paksem olla. Paksusest olulisem on selle mis tahes õlast või küljest eristuv vormistus. (Tvauri kiri 14. mai 2012)

Kui pöörata tähelepanu just ingliskeelsetele vastetele, siis võib välja tuua EA1s kasutatud rõngassõle vaste *round brooch* (Russow *et al* 2006b: 191). Tegemist pole hea variandiga, sest sõna *brooch* kasutamine selles kontekstis pole piisavalt täpne. Nimelt viitab sõna *round* eelkõige sõle ümmargusele kujule, rõngassõle puhul on aga oluline tunnusjoon „sõlesuu (ava keset sõlerõngast)” (Kirme 1986: 40). Seega oleks parem vaste näiteks *annular brooch*.

Pikemat aega on ka kultuurkihti eesti keelest inglise keelde ekslikult tõlgitud. Vastena on kasutatud *cultural layer*, kuigi inglased ise kasutavad sama mõiste tähistamiseks kas sõnapaari *occupation layer* või *occupation debris*. Sellele veale pööras tähelepanu arheoloog Marge Konsa pärast seda, kui oli Southamptoni ülikoolis uurimustööd tehes avastanud, et sealsed arheoloogid ei saa terminist *cultural layer* aru.

Üks olulisemaid probleeme on termini *muistis* tõlkimine ning muistise ja mälestise tähenduse eristamine. Mälestise puhul on tegemist Muinsuskaitseameti terminiga, mille definitsioon 2014. aasta muinsuskaitseaduses on järgmine:

Mälestis on riigi kaitse all olev kinnis- või vallasasi või selle osa või asjade kogum või terviklik ehitiste rühm, millel on ajalooline, arheoloogiline, etnograafiline, linnaehituslik, arhitektuuriline, kunstiline, teaduslik, usundilooline või muu kultuuriväärtus, mille tõttu see on käesolevas seaduses sätestatud korras tunnistatud mälestiseks (MuKS).

Muistise ja mälestise puhul ei ole tegemist eri valdkondades kasutatavate sünonüümidega. Mälestise puhul eristatakse kinnis- ja vallasmälestisi olenevalt sellest, kas nad on paiksed või liigutatavad. Ka muistise puhul on eristatud kinnis- ja vallas-/irdmuistiseid. Näiteks kinnismuististele on antud järgmine määratlus: „inimtegevuse tagajärjel tekkinud ainelised objektid maastikul” (Lõugas, Selirand 1989: 55). Irdmuististe „hulka kuuluvad igasugused inimeste valmistatud esemed” (Lõugas, Selirand 1989: 55).

Kuigi teoorias on muistised sarnaselt mälestisega jagatud kaheks, siis praktikas see ei toimi. Arheoloog Marge Konsa sõnul ei kasuta arheoloogid näiteks hoidlas olevate leidude kohta terminit *irdmuistised*. Seega mõeldakse muististest rääkides ikkagi vaid „arheoloogilist huvi pakkuvat kinnisobjekti” (Marge Konsa suuliselt). Sarjas „Estonian Archaeology” on muistise tõlkimisel kasutatud järgmisi variante: *antiquity*, *site*, *archaeological site*, *monument*. Missugune neist on kõige parem vaste? Erinevalt teistest variantidest võib näiteks terminil *monument* olla ka juriidiline tähendus (AMAAA § 61 (7)). Ka mälestise vasteks on Muinsuskaitseaduses antud *monument* ning vallas- ja kinnismälestis on vastavalt *movable monument* ja *immovable monument*. *Antiquity* pole ilmselt hea vaste, sest sellele omistatakse eelkõige antiikeseme tähendust. Kuidas defineeritakse inglise keeles aga terminit *site*? Cilve Orton (2000: 67) ütleb, et tihti vastavad arheoloogid sellele küsimusele kas „ma ei oska seda täpselt defineerida, aga ma tunnen selle ära, kui seda näen” või „ala, kus leidub tihedalt artefakte” (M. B. Schiffer *et al* 1978 viidatud Orton 2000: 68 kaudu) või täpsemalt „10 korda 10 meetri suurune ala, kust on 10 min jooksul dokumenteeritud 15 ainelise materjali eksemplari” (Hall viidatud R. J. Sylvester 1991: 9, viidatud Orton 2000: 68 kaudu). M. J. Shottil (1985: tabel 1, viidatud Orton 2000: 68 kaudu) aga on vastupidine arusaam – *site*’iga on tegemist juba siis, kui labidaaugust on leitud üksainus artefakt. Seega võib arvata, et tähenduselt langeb *muistis* kokku just *site*’iga.

Töö autori jaoks oli huvitav jälgida, kuidas arheoloogia sõnavara on tänapäevalgi kujunemas. Muutusi ei toimu küll nii palju kui 20. sajandi alguses, kuid praegugi otsitakse uusi sõnu nii oma keelest, tuletades kui ka võõrkeelest. Selle all ei pea autor siiski silmas näiteks uute täiendosadega liitsõnade moodustamist isiklike eelistuste põhjal. Tõlkimisel tekivad probleemid näiteks sellest, et ei osata alati arvestada ingliskeelsete vastete tähendusnüanssidega. Käesolevas peatükis käsitletud probleeme ja pakutud lahendusi võib pidada abimaterjaliks käesoleva sõnaraamatu kasutamisel

4. Arheoloogia eesti-inglise valiksõnastik

4.1 Sõnastikus kasutatud märgid ja kirjandus

Käesolevas sõnastikus kasutab töö autor osaliselt ÕSis tarvitata vaid märkide tähendusi. Looksulud toovad esile ebasoovitatava termini, võrdusmärgiga viidatakse teise kirje all paiknevale sünonüümile. Samuti tuuakse mäkega *parem* esile keeleliselt soovitatavam sünonüüm. Antonüümid leiab märgi *vt* abil. Briti inglise keelt tähistab BrE ja Ameerika inglise keelt AmE. Kõik terminid on toodud välja eraldi kirje all, sealhulgas ebasoovitatav termin, kuna sõnastiku kasutaja võib ka seda otsida, teadmata, et see pole hea variant. Sõnastiku definitsioonid on eestikeelsed, kuna sõnastik on mõeldud eelkõige eesti keelt emakeelena rääkivale lugejaskonnale, eelkõige arheoloogidele ja tõlkidele-tõlkijatele.

Alljärgnev skeem peaks aitama mõista käesolevas sõnastikus kasutatud viitesüsteemi:

1. **termin = sünonüüm**

2. **termin, sünonüüm** vaste

määratlus, vt **antonüüm**

3. **{ebasoovitatav termin} -> soovitatav termin**

4. **soovitatav termin, {ebasoovitatav termin}** vaste

määratlus

5. **termin, parem sünonüüm**

6. **(parem) termin, ka sünonüüm,** vaste

määratlus

Need definitsioonid, millel sõnastikus viide puudub on koostatud, kas töö autori enda poolt või siis töö autori, doktorant Marge Konsa ja doktorant Liis Livini arutelu tulemusena. Sõnastikus kasutatud määratluste allikatele on viidatud järgmiselt:

AK = Aivar Kriiska suuliselt

AR = Ränk, Arvi. 1995. *Eesti etnograafia sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

ATa = Tvauri, Andres. 2005. *Eesti hilisrauaaja savinõud (11. sajandist 13. sajandi keskpaigani)*. Tallinn: Kleio.

ATb = Tvauri, Andres. 2011. *Rahvasterännuaeg, eelviikingiaeg ja viikingiaeg Eestis*. Kättesaadav aadressilt http://www.arheo.ut.ee/EA4_Tvauri_2011.pdf seisuga jaanuar 2012.

ATc = Andres Tvauri suuliselt

AW = *ArheoWiki*. Kättesaadav aadressilt <http://www.arheo.ut.ee/w/index.php/Esileht> seisuga mai 2012.

AV = Viires, Ants. 2000. *Eesti rahvakultuuri leksikon*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

EE = *Eesti entsüklopeedia*. 10. kd. 1998. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

EKSS = *Eesti keele seletav sõnaraamat*. Kättesaadav aadressilt <http://www.eki.ee/dict/ekss/> seisuga mai 2012.

JR = Reidla, Jana. 2012. *Eesti ehtekultuur muinasajast uusajani*. Tallinn: Schenkenberg.

KJ = Johanson, Kristiina. 2006. The contribution of stray finds for studying everyday practices – the example of stone axes. *Estonian Journal of Archaeology*, 10: 2, 99-131.

KJK = Kriiska, Aivar, Jonuks, Tõnno & Kraas, Peeter. 1999. *Eesti muinasesemed*. Kättesaadav aadressilt <http://ornament.dragon.ee/muinas/sisukord.html> seisuga mai 2012.

MK = Marge Konsa suuliselt

MR = Rappu, Marilin. 2011. *Eesti kammkeraamika ornament. Viie neoliitilise rannikuasula näitel*. Avaldamata magistr töö. Tartu, Eesti.

MuKS = *Muinsuskaitse seadus*. Vastu võetud 27.02.2002. RT I, 21.03.2011, 8. . Kättesaadav aadressilt <https://www.riigiteataja.ee/akt/121032011008> seisuga mai 2012.

- RI = Indreko, Richard. 1939. Asva linnus-asula. *Muistsed Eesti linnused 1936-1938. aasta uurimiste tulemused*, 17-52. Tartus: ÕES. Käsikiri TÜ arheoloogia arhiivis.
- TD = Darvill, Timothy. 2003. *The Concise Oxford Dictionary of Archaeology*. Oxford: Oxford University Press.
- TJ = Jonuks, Tõnno. 2009. *Eesti muinasusund*. Doktoritöö. Kättesaadav ka aadressilt <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/9494/Jonukst%C3%B5nno.pdf?sequence=1> seisuga mai 2012.
- VLa = Lang, Valter. 1996. *Muistne Rävala*. 2. köide. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- VLb = Lang, Valter. 2007. Põllumajandus ja käsitöö nooremal pronksi- ja vanemal rauaajal. *Pronksiaeg ja vanem rauaaeg Eestis*. Kättesaadav aadressilt http://www.arheo.ut.ee/EA3_03.pdf seisuga mai 2012.
- VLc = Lang, Valter, 2007. Kalmed ja matmisviis. *Pronksiaeg ja vanem rauaaeg Eestis*. Kättesaadav aadressilt http://www.arheo.ut.ee/EA3_04.pdf seisuga mai 2012.
- VLd = Lang, Valter. Maastik Eesti arheoloogias. Kättesaadav aadressilt <http://www.tlu.ee/files/arts/6154/530.pa7b7938304b76ba068f2ea3a3c9e0683.pdf> seisuga mai 2012.
- VLe= Valter Langi kiri 24. aprillil 2012
- VM = Mäss, Vello. 2008. *Eesti- ja ingliskeelset merendusterminoloogiat*. Kättesaadav aadressilt <http://lepo.it.da.ut.ee/~margek/Merendusterminoloogia.pdf> seisuga mai 2012.
- VT = Trummal, Vilma. 1979. *Arheoloogia alused: õpik kõrgkoolide ajaloo erialal ja õppevahend humanitaarerialade üliõpilastele*. Tallinn: Valgus.

4.2 Sõnastik

A

1. **ader1** ard

lihtsama tööpõhimõttega künniriist, mis kobestab mulda, kuid ei keera seda ümber (TD)

2. **ader2** plough

keerukama tööpõhimõttega künniriist, mis kobestab mulda, keerates selle ka ümber (TD)

3. **adrajälg** plough mark, ard mark

adraga kündmisest looduslikku aluspinda jäänud jälg, enamasti on tegemist tumedate triipudega heledal looduslikul pinnasel (MK)

4. **adratera** ploughshare

adra lõikav osa

5. **agraff** agraffe

metallist rõivakinnitushaak (ATb)

6. **agraffnupp** agraffe button

neet, mille abil haak rõiva külge kinnitati (ATb)

7. **ajandama**, parem **dateerima**

8. **ajandus**, parem **dateering**

9. **alane** = **põhjarant**

10. **alepõld** slash-and-burn field

põlluharimiseks mõeldud maalapp, mis on pärast raadamist ja puude põletamist tuhaga väetatud

11. **alepõllundus** slash-and-burn agriculture

algeline põlluharimisviis, mille puhul oli oluline pärast raadamist puud põletada ja sel viisil maa tuhaga väetada

12. **allveearheoloogia** underwater archaeology

arheoloogia haru, mis uurib veekogudes asuvaid muistiseid

13. **ambsõlg** cross bow *fibula*

ammukujuline kaarsõle tüüp

14. **anorgaaniline materjal** inorganic material

15. **arheoloogia** archaeology

iseseisev teadusharu, mis uurib minevikust pärit inimühiskonda ja selle keskkonda süstemaatilise rekonstrueerimise ja materiaalse kultuuri või füüsiliste jäänuste analüüsimise teel (TD)

16. **asulakiht** settlement layer

kiht, milles on võimalik täheldada märke kunagisest asustusest

17. **asulakoht** settlement site

paik, kus on jälgi muistsest asustusest

18. **asustusarheoloogia** settlement archaeology

arheoloogia haru, mis uurib muistsete asulate sisemist struktuuri, korraldust, paiknemist ja omavahelisi suhteid (TD)

19. **asustusmuster** settlement pattern

asulate paiknemine maastikul (TD)

20. **aukpõletusmatus** pit cremation

augulaadne haud, kuhu on asetatud põletatud inimjäänused

21. **avaasula** open settlement, unenclosed settlement

kindlustamata asustatud koht, vt **suletud asula**

22. {**avariikaevamised**} -> **päästekaevamised**

B

23. **balti põllud** Baltic fields

tinglik nimetus kamberpõldude esimese arenguetapi kohta, mida on nimetatud ka kelti-eelseteks põldudeks, iseloomulik oli põllulappide väljakujunemine pikaajalise maaharimise ja kiviõruse käigus (VLb, VLa)

D

24. **dateerima**, ka **ajandama** date

ajalist kuuluvust või vanust määratlema (EKSS)

25. **dateering**, ka **ajandus** date ajaline kuuluvus või määratletud vanus (EKSS)

E

26. **ehe** jewellery, ornament

keha kaunistamiseks kasutatav ese

27. **ehisnaast**, ka **ehtenaast** decorative mount

metallist või muust materjalist kaunistav kilbike, nupuke või plaadike, millel võib olla ka tugevdav või kinnitav funktsioon (EKSS)

28. **ehisnõel**, ka **ehtenõel** decorative pin

tikja kehaga, tavaliselt kaunistava peaga ehe, millel võis olla ka kinnitav funktsioon

29. **ehtenaast**, parem **ehisnaast**

30. **ehtenõel**, parem **ehisnõel**

31. **eksperimentaalarheoloogia** experimental archaeology

arheoloogia haru, mis kontrollib mineviku kohta püstitatud hüpoteese teaduslike katsete abil

32. **elupaik** habitation site

koht, kus inimesed elasid kas ajutiselt või püsivalt (TD)

F

33. **fragment** = **katke**

H

34. **habemenuga** razor

kõvernuga, mida on peetud habemenoaks, kuid kasutati ilmselt ka muuks otstarbeks (ATb)

35. **hakkhõbe** hacksilver

viikingiaegsetest aaretest leitud katkiraiatud või -murtud hõbedast esemed (ATb)

36. **harkader** forked ard

lihtsama tööpõhimõttega künniriist, millele on iseloomulik kaks adranina

37. **hauapanus** grave good

matmisel hauda kaasapandud ese, näiteks kirves (EKSS)

38. **hauatähis** grave marker39. **helmekee** bead chain

helmestest koosnev kaelaehe

40. **hirvesarvest ese** antler item41. **huumusekiht** humus layer42. **hõim** tribe

ühise territooriumi, nime, keele või murde ja ühiste tavade alusel kokkukuuluv etniline ja sotsiaalne inimrühm (EKSS)

43. **hädaohuaare** emergency hoard, personal hoard

majanduslik peitvara, mis on varjule pandud, et kaitsta varandust näiteks sissetungijate eest (ATb)

44. **hävingukiht** destruction layer

kiht, milles on võimalik eristada jälgi asula hukust, näiteks põlengu läbi

45. **hoburaudsõlg** penannular brooch

sõlg, mis on avatud ringi kujuline ja meenutab välimuselt hobuserauda, kinnituspõhimõttelt erineb näiteks nii kaarsõlest kui ka rõngassõlest, nimelt liigub nõel ümber sõlekaare vabalt (JR)

J

46. **joon** line decoration

kammitempliga vajutatud kaunistused savinõul

47. **juhuleid** stray find

kindla leiukontekstita leid (KJ)

48. **jämekeraamika** coarse pottery, coarse ceramics, coarse ware

keraamika, mille puhul segati savimassi hulka jämedat kivipuru ja mille pinda on vaid pealiskaudselt silutud, peamiselt säilitus- ja toiduvalmistamisnõud (ATa)

49. **järelevalve, {järelvalve}** watching brief

ehitus- ja mullatööde käigu valvamine, et vältida arheoloogilise väärtusega objekti hävimist

50. **{järelvalve} -> järelevalve**

51. **järelmatus** secondary burial, later burial

surnu asetamine juba olemasolevasse hauda

52. **jäätuur** ice-pick

kalamehe talipüügiriist, millega raiuti jäässe auke (AR)

K

53. **kaabits** scraper

kaapimisriist rauaajal (ATc)

54. **kaap** scraper

kaapimistriist kiviajal (enamasti paleoliitikumis), suurem kui kõõvits (AK)

55. **kaarsõlg** bow *fibula*

sõlg, mis toimib samal põhimõttel kui haaknõel, see jaguneb alatüüpideks kaare ja jala kuju ning kaunistuste järgi (JR)

56. **kaelavõru** neck ring

57. **kaevamisaruanne** excavation report

aruanne, kus esitatakse kaevamiste tulemused

58. **kaevamised = väljakaevamised**

59. **kaevamisluba** excavation permit

Muinsuskaitseameti väljastatav dokument, mille alusel on lubatud teha väljakaevamisi

60. **kaevand** excavation pit

väljakaevamistel läbikaevatav terviklik ala

61. **kaitserajatis** fortification

ehitis rünnaku tagasilöömiseks või julgeoleku tagamiseks, näiteks vallikraav

62. **kaksikmatus**, parem **paarismatus**

63. **kaksiknööp** double button

kaks kõrvuti või ülestikku ühendatud nööpi (AR)

64. **kalme** burial

kividest, pinnasest või muust taolisest materjalist tehtud maapealne, vahel ka maa sisse ulatuv muistne haud (AW)

65. **kalmeküngas** burial mound

matmispaigale kuhjatud mullast, liivast või kividest hunnik

66. **kalmerühm** grave group

67. **kalmistu** cemetery

paljude matustega matmisala

68. **kamberpõllud** block-shaped fields

põllusüsteem, kus põllulapid on üksteisest eraldatud mullast, kivist või mõlemast koosnevate peenardega (VLb)

69. **kammkeraamika** combed ware, combed pottery, combed ceramics

keraamika, mille puhul vajutati märjale savinõule enne põletamist kammitempliga kaunistused

70. **kammornament** comb-impressed decoration

kammivajutistest kaunistused savinõul

71. **kammitempel** comb

puust, luust, savist või muust materjalist sakilise servaga vahend kammimustri kandmiseks savile (MR)

72. **kammivajutis = kammtempli vajutis**

73. **kammtempli vajutis, kammivajutis** comb impression, comb stamp

kammitempliga keraamikale kantud jäljend (MR)

74. **kang** ingot

teatud kujuga (näiteks spiraalne või ristkülikukujuline) metalli mass, mida võidi kasutada kauplemisel

75. **kangurkalme** cairn grave

kalmetüüp, millele on iseloomulik korrapäratult kokkukuhjatud kivikuhelik

76. **karjasekeppnõel** shepherd's crook pin

karjasekeppi meenutav ehisnõel (EKSS)

77. **katke, fragment** fragment

osa tervikust, näiteks potikild

78. **kedrakeramika** wheel-thrown pottery, wheel-thrown ceramics, wheel-thrown ware

pottsepakedral valmistatud keramika

79. **kelti põllud** Celtic fields

tinglik nimetus kamberpõldude teise arenguetapi kohta, seda eristab balti põldudest suurem korrapärasus, põllulappide asend ja kuju planeeriti suuremalt jaolt juba enne esimest küнди (VLb)

80. **keramika** ceramics, pottery, ware

põletatud savist esemed (EKSS)

81. **keramikapõletusahi** pottery kiln

ahi, mis on spetsiaalselt ehitatud savist esemete põletamiseks

82. **kellu** trowel

labidake, mida kasutatakse kaevamistööl pinnase õhukeste kihtide kaupa eemaldamiseks

83. **ketaspeaga ehisnõel, ka ketaspeaga ehtenõel** disc-headed decorative pin

ehisnõel, mida iseloomustab ümarplaadi kujuline pea

84. **ketaspeaga ehtenõel**, parem **ketaspeaga ehisnõel**

85. **ketassõlg** disc *fibula*

ümarplaadikujuline sõlg, mis kinnitub haaknõela põhimõttel (JR)

86. **kiht** layer

stratigraafiline üksus

87. **kiilaspindkeraamika, kiila(s)pinnaline keraamika** burnished ware, burnished pottery, burnished ceramics

keraamika, millel on sile, lausa läikiv väliskiht, kuna nõusid poleeriti enne põletamist (ATa)

88. **kiila(s)pinnaline keraamika = kiilaspindkeraamika**

89. **kilbikupal** shield boss

kilbi keskosa väljastpoolt kattev raudosa (EKSS)

90. **kilp** shield

käes kantav puidust, metallist või muust materjalist kaitsevahend külmrelvade vastu (EKSS)

91. **kilpkonnsõlg = ovaalsõlg**

92. **kindlustamata asula** non-fortified settlement, unfortified settlement

asustatud koht, millel puudusid kaitseehitised, vt **kindlustatud asula**

93. **kindlustamata talu** unfortified farmstead

põllumajanduslik väikemajand, millel puudusid kaitseehitised, vt **kindlustatud talu** (EKSS)

94. **kindlustatud asula** fortified settlement

kaitseehitistega asustatud koht, vt **kindlustamata asula**

95. **kindlustatud talu** fortified farmstead

kaitseehitistega põllumajanduslik väikemajand, vt **kindlustamata talu** (EKSS)

96. **kindlustusetapp = kindlustusjärk**

97. **kindlustusjärk, kindlustusetapp** fortification phase, fortification stage

ajavahemik, mille jooksul oli kasutusel teatav kaitseehitis

98. **kingivahetussüsteem** gift-exchange system

majanduslik süsteem, kus sotsiaalseid sidemeid hoitakse kinkide vahetamise kaudu

99. **kivikalme** stone grave

100. **kivikeraamika, kõrgkuumuskeraamika** stoneware, stone ceramics, stone pottery
kõrgel temperatuuril põletatud saviesemed (tavaliselt üle 1150 °C)

101. **kivikirstkalme** stone-cist grave

kalmetüüp, millele on iseloomulik kividest ehitatud ümmargune põhiplaan, vähemalt üks kirst matmispaiga keskosas ja matmispaika ümbritsev kiviring (MK)

102. **kiviring** stone circle

kividest moodustatud sõõr, näiteks kalme osa

103. **klinkerplangutusega paat** clinker-built boat

väike veesõiduk, mille ehitamisel on kasutatud astmelist plangutust, mis tähendab, et ühe plangu serv on teise plangu peal (VM)

104. **kollektiivhing** collective soul

ebaisikuline hing, millega kogukonna iga surnud liige ühines (TJ)

105. **kollektiivmatus** collective burial

haud, kuhu oli pika ajavahemiku jooksul asetatud mitu surnut (TD)

106. **konksader** hook ard

lihtsa tööpõhimõttega künniriist, millele on iseloomulik üks adranina

107. **konserveerimine** conservation

tööde kompleks, millega peatatakse muistise ja/või leiu edasine hävimine

108. **kultuurkiht** occupation layer, occupation debris

mitmesugustest elamisjäänustest koosnev kiht (VT)

109. **kõblas** hoe, mattock

maaharimisriist, näiteks pinnase kobestamiseks, umbrohu hävitamiseks (EKSS)

110. **kõplapõllundus** hoe cultivation

maaharimisviis, mille puhul kultuurtaimede põllul kasvatamiseks kobestati põllumaad kõplaga

111. **kõrgkuumuskeraamika = kivikeraamika**

112. **kõõvits** scraper

kaapimisriist kiviajal (alates mesoliitikumist), väiksem kui kaap (AK)

113. **käsitsikeraamika** handmade pottery, handmade ceramics, handmade ware

keraamika, mille valmistamisel pole kasutatud pöörlevat alust (ATa)

114. **kääbas** barrow

mullast, liivast või kividest kuhjatud ümmargune või vallitaoline kalme (EKSS)

115. **kääbastik, kääbaskalmistu** barrow cemetery

kääbastest koosnev kalmistu

116. **kääbaskalmistu = kääbastik**

117. **kündmiskiht**, parem **künnikiht**

118. **künnikiht**, ka **kündmiskiht** plough layer (BrE), plow layer (AmE)

läbiküntud/-tav pinnas (EKSS)

119. **kütt-kalur-korilane** hunter-fisher-gatherer

küttimise, kalapüügi ja korilusega tegelev inimene

L

120. **laibakalmistu** inhumation cemetery

kalmistu, kuhu on maetud põletamata surnud

121. **laibamatus** inhumation burial

matmine ilma põletamata, vt **põletusmatus** (EKSS)

122. **lainejoon** wavy line

123. **lampkast** cess pit

124. **leid** find

125. **leiukoht** findspot, provenance, provenience

paik, kust on leitud arheoloogilise väärtusega ese(meid)

126. **leiukompleks** find complex

ühe kogumi moodustavad leiud

127. **leiukontekst** find context

leiu ümbrus

128. **lihtkeraamika, madalkuumuskeraamika** earthenware, earthen ceramics, earthen pottery

madalal temperatuuril põletatud keraamika (temperatuur jääb tavaliselt alla 1150 °C) (ATa)

129. **liitkaelavõru** composite neck-ring

mitmest üksteise peal asetsevast võrust koosnev kaelaehe

130. **liivakäabas** sand barrow

131. **linaropsimõõk** swingle

suur pussnoakujuline puuriist linade luudest puhtaks ropsimiseks (AR)

132. **lohk** cupule, cup-mark

tehislik auguke kivis

133. **lohukivi** cup-marked stone

enamasti rändrahn, millele on tehtud lohud

134. **lõhutud kalme** disturbed burial

matmispaik, mida on tahtmatult või tahtlikult kahjustatud

M

135. **maahõive** landnam

asustusnihe püügimajanduseks sobivatelt piirialadelt viljelusmajanduseks kõlbulikele maadele (VLd)

136. **madalkuumuskeraamika = lihtkeraamika**

137. **majanduslik peitvara** economic hoard

maa sisse kaevatud väärtuslikest esemetest kogum, mis on peidetud kas hädaohu tõttu või säästmiseks (ATb)

138. **majapidamisauk** storage pit

linnustelt ja asulakohtadelt leitud maasse kaevatud lohk, mida kasutati peamiselt toiduainete hoidmiseks (ATb)

139. **majapidamiskeraamika** household ceramics, household pottery, household ware

majapidamises tarvitusel olnud keraamika

140. **materiaalne kultuur** material culture

teatud inimühiskonnale iseloomulikud esemed

141. **matmiskoht, matmispaik** burial site

paik, kuhu on surnu(id) maetud (EKSS)

142. **matmispaik = matmiskoht**

143. **matusepaat** burial boat

väiksem veesõiduk, millesse surnu on maetud

144. **matuseurn** cremation urn, burial urn, cinerary urn

nõu surnu tuha säilitamiseks (EKSS)

145. **miiliauk** charcoal pit

maasse kaevatud auk, milles põletati sepasüsi (AV)

146. **muistis** site

arheoloogilist huvi pakkuv kinnisobjekt (MK)

147. **mõigas** ridge

ümber savinõu kaelaosa kõrgem, pinna profiilist väljaulatuv liist (RI)

148. **mõõgatupp** scabbard

149. **mäepealne asula** hilltop settlement

150. **mälestis** monument

riigi kaitse all olev kinnis- või vallasasi või selle osa või asjade kogum või terviklik ehitiste rühm, millel on ajalooline, arheoloogiline, etnograafiline, linnaehtuslik, arhitektuuriline, kunstiline, teaduslik, usundilooline või muu kultuuriväärtus (MuKS)

151. **mündiaare** coin hoard

majanduslik peitvara, mis koosneb müntidest, mõnel juhul ka hakkhõbedast või ehetest (ATb)

N

152. **naaskel** awl

153. **naast** mount

metallist või muust materjalist kilbike, nupuke või plaadike, millel võib olla tugevdav, kinnitav ja/või kaunistav funktsioon (EKSS)

154. **neemiklinnus** promontory fort

seljandiku neemetaolisel otsal asetsev linnus (EKSS)

155. **neet** rivet

kinnitusvahend, mille abil ühendatakse detaile (EKSS)

156. **neetima** rivet

harilikult metallkonstruktsioone või nende osi kokku liitma (EKSS)

157. **nivend** carina

keraamilise nõu kaelaosas esinev järsk tugev murre sissepoole (RI)

158. **nivendiga nõu** carinated vessel

keraamiline anum, millel saab eristada nivendi

159. **noatupp** knife sheath

160. **nukleus** core

tulekivitükk, millest saadi tööriistade valmistamiseks sobivaid kilde või laaste (EKKS)

161. **nõelahoidja** catch-plate

pesa, kuhu kinnitub sõle keel

162. **nõel, tilguti** pin

sõle keel (EKSS)

163. **näpiornament**, parem **näppeornament**

164. **näppeornament**, ka **näpiornament** pinched decoration

jämekeraamikal esinevad kaunistused, mis on tehtud märga savipinda sõrmedega näpistades (ATb)

165. **nööri vajutis** cord impression, cord imprint

jäljend, mis on tekkinud nööri vajutamisest vastu märga savinõud

166. **nöörkeraamika** corded ware, corded pottery, corded ceramics

nööri vajutistega kaunistatud keraamika

167. **nöörornament** cord-impressed decoration

nööri vajutistest kaunistus keraamikal

O

168. **odaots** spearhead

viske- või torkeerelva teravik

169. **oimuehe** temple ornament

oimukohal kantav ehe (EKSS)

170. **orgaaniline materjal** organic material

171. **osamatus** partial burial

haud, mille puhul on kalmesse maetud vaid osa inimese luudest (VLc)

172. **ovaalsõlg, kilpkonnsõlg** oval *fibula*

ovaalse kujuga sõlg

P

173. **paadismatus**, parem **paatmatus**

174. **paarismatus**, ka **kaksikmatus** double burial

kahe inimese koos matmine

175. **paatmatus**, ka **paadismatus** boat burial, ship burial

surnu matmine paadis (EKSS)

176. **peakilpsõlg** shield-headed *fibula*

kaarsõle tüüp, millele on iseloomulik ülaosas paiknev kilbitaoline laiend (JR)

177. **peenkeraamika** fineware, fine pottery, fine ceramics

keraamika, mis on valmistatud peeneteralisest savimassist ning hoolikalt viimistletud ja sageli dekoreeritud, peamiselt on tegemist serveerimisnõudega (ATa)

178. **peitel** chisel

tööriist puidusse süvendite ja aukude raiumiseks ning puidu nikerdamiseks või treimiseks (EKSS)

179. **peitvara** hoard

esemekogumid, mis on maa sisse kaevatud või veekogusse uputatud (ATb)

180. **pihukirves** handaxe

peos hoitav terava otsa ja teravate servadega algeline kiviaja tööriist (EKSS)

181. **pintsett** tweezers

peentöödel kasutatav haaramisriist (EKSS)

182. **pinnakorje**, parem **pinnalkorje**

183. **pinnaleid**, parem **pinnaltleid**

184. **pinnalkorje**, ka **pinnakorje** surface survey

leidude otsimine ja kogumine maapinnalt

185. **pinnaltleid**, ka **pinnaleid** surface find

pinnalkorje tulemus

186. **postiauk** posthole

piklik süvend, mis on tekkinud maa sees asunud postist

187. **potikeder** potter's wheel

pöörlev ketas savinõude vormimiseks (EKSS)

188. **potikild** potsherd, shard, sherd

keraamilise nõu katke (AW)

189. **praakkeraamika** pottery waste

keraamika, mis on saadud siis, kui savinõusid põletades temperatuur liiga kiiresti tõuseb ja nõud seetõttu purunevad või moonduvad (ATb)

190. **praaktoode** waster

kehtestatud kvaliteedinõuetele mittevastav toode (EKSS)

191. **profiil** section

pinnase läbilõige

192. **profiilijoonis** section drawing

pinnase läbilõikest tehtud joonistus

193. **profileeritud sõlg** profiled *fibula*

kaarsõle tüüp, millele on iseloomulik tugevasti profileeritud sõlekeha (JR)

194. **prooviauk** = šurf

195. **proovikaevamine** test excavation, trial excavation

arvatava muistise kaevamine selle kohta tõendusmaterjali leidmiseks

196. **puiduproov** timber sample

näidis puu vanuse määramiseks

197. **putkega odaots** socketed spearhead

odaots, mis kinnitatakse varre külge õõnsa keha abil

198. **putkkirves, õõskirves** socketed axe

kirves, mis kinnitatakse varre külge õõnsa keha abil

199. **põhjarant, alane** bottom ridge

keraamilise nõu alumine äär

200. **põlemiskiht**, parem **põlengukiht**

201. **põlengukiht**, ka **põlemiskiht** burnt layer

kiht, milles on võimalik eristada põlemise jälgi

202. **põletusauk** fire pit

spetsiaalne auk millegi (näiteks keraamika) põletamiseks

203. **põletusmatus** cremation burial

surnu matmine põletatult, vt **laibamatus** (EKSS)

204. **põlispõld** permanent field

pidevalt haritav ja külvikordade all olev põld (EKSS)

205. **põllukivihunnik** clearance cairn

põllult korjatud kivide hunnik

206. **põllukivihunnikute väli** clearance cairn field

207. **põllusüsteem** field system

ühetüübiliste põldude kogum

208. **päästekaevamised, {avariikaevamised}** rescue excavation (BrE), salvage excavation (AmE)

mingil objektil läbiviidavad väljakaevamised pealetulevate ehitustööde tõttu (EKSS)

209. **pöör** toggle

pulgakujuline rõivastuse kinnitamise vahend, nõöbi eelkäija (AV)

210. **püsiasiustus** permanent settlement

paikne, pidev asustus (EKSS)

R

211. **radiosüsinikajandus**, parem **radiosüsinikdateering**

212. **radiosüsinikdateering, radiosüsinikajandus** radiocarbon date

radiosüsinikmeetodi abil määratud vanus

213. **radiosüsinikmeetod** radiocarbon method

meetod süsinikku sisaldavate objektide vanuse määramiseks

214. **rauasulatusahi** bloomery, iron smelting furnace

ahi, mis on ehitatud raua sulatamiseks

215. **rauasulatuskoht** iron smelting site

paik, kus on jälgi muistsest rauasulatamisest

216. **retušeerima, retuššima** retouch

kivist riistu pisikesi kilde eraldades töötleva (EKSS)

217. **retuššima = retušeerima**

218. **riibe** striation

riipimisel tekkinud jälg eseme pinnal (EKSS)

219. **riibitud keraamika, parem riipekeraamika**

220. **riipekeraamika**, ka **riibitud keraamika** striated pottery, striated ceramics, striated ware

keraamika, mille pinnal esineb riipimis- või vajutusjälgi (EKSS)

221. **ribapõld** strip field

ribadena haritav põld (EKSS)

222. **riitus** rite

kultuslik talitus (EKSS)

223. **rinnakee** breast chain

nõelte või sõlgedega rõivaste külge kinnitatav naiste rinnaehe (EKSS)

224. **ringvall** circular rampart

225. **ringvall-linnus** ringfort

linnus, mis asetseb tasasel maal või madalal kõrgendikul ning linnuseala kaitseb inimkätega rajatud ringvall (ATb)

226. **ripats** pendant

ehte rippuv osa (EKSS)

227. **ristripats** cruciform pendant, cross pendant

ristikujuline ripats

228. **rituaalne peitvara** ritual deposit

peitvara, mis on veekogudesse või märgaladele uputatud või kalmetesse peidetud (ATb)

229. **roots** tang

millegi kandev tugiosa (EKSS)

230. **rootsuga odaots** tanged spearhead

odaots, mis kinnitatakse varre külge rootsu abil

231. **rõngassõlg** annular brooch

sõõrja kehaga sõlg, kinnituspõhimõttelt erineb näiteks nii kaarsõlest kui ka hoburaudsõlest, nimelt on rõngas suletud ja nõel üldjuhul fikseeritud (JR)

232. **röövsaak** plunder, loot

vägivaldsel teel omandatud saak

S

233. **sarvese** horn item

234. **siksakmuster** zigzag pattern

235. **silmaga kirves, varreauguga kirves** shaft-hole axe

kirves, mis kinnitati varre külge silma abil

236. **silmiksõlg** eye *fibula*

kaarsõle tüüp, iseloomulikuks tunnuseks on sõlekaare alguses paarikaupa asetsevad augud või ringid (JR)

237. **silmornament** ring-and-dot decoration

keraamikal esinev ringist ja rõhtjoonest, harvem siksakist kombineeritud kaunistus (ATb)

238. **sirp** reaping hook, sickle

kaarja teraga viljalõikusriist (EKSS)

239. **sirpnuga** sickle-knife
eelrooma rauaajal kasutatud kumera selja ja lühikese teraga nuga (KJK)
240. **sootee** corduroy track
241. **spiraalkäevõru** spiral bracelet
spiraalse kujuga käevõru
242. **spiraalsõrmus** spiral finger-ring
spiraalse kujuga sõrmus
243. {**suiraanalüüs**} -> **õietolmuanalüüs**
244. {**suiradiagramm**} -> **õietolmudiagramm**
245. **sulametall** molten metal, bloom
vedelas olekus metall (EKSS)
246. **sulendik** enclosure
suletud või piiratud juurdepääsuga koht (VLe)
247. **suletud asula** enclosed settlement
kindlustatud asustatud koht, vt **avaasula**
248. **surnumaja** mortuary house
spetsiaalne hoone, milles hoiti lahkunute luid (ATb)
249. **surnuraam** bier
raam surnu kirstu asetamiseks ja/või kandmiseks (EKSS)
250. **sõeluma** screen (AmE), sieve (BrE)
üleskaevatud mulda sõela abil pisemate leidude kättesaamiseks eraldama
251. **sõjakirves** battle axe
kirves, mida kasutati sõjas löögi- ja viskerelvana (EKSS)
252. **sõlg1** *fibula*
ehe ja riiete kinnitamise vahend, mis töötab haaknöela põhimõttel, näiteks kaarsõlg

253. **sõlg2** brooch

ehe ja riiete kinnitamise vahend, mis on tööpõhimõttelt enamasti keerukam kui *fibula*

254. **sõrmus** finger-ring

255. **säästuaare** savings hoard

majanduslik peitvara, mis suudeti kõrvale panna igapäevase majandustegevuse käigus (ATb)

256. **söeproov** charcoal sample

näidis söe vanuse määramiseks

Š

257. **šamott** grog

paakumiseni põletatud tulekindel savi (EKSS)

258. **šlakk** slag

metalli sulatamisel tekkinud räbu (EKSS)

259. **šurf, prooviauk** test pit, trial pit

loodusliku pinnaseni kaevatav umbes 30 cm läbimõõduga auk, millest otsitakse inimtegevuse jäänuseid (MK)

T

260. **talb** adze

kirvetaoline ilma silmata raieriist kiviajal

261. **tara** palisade

maa-ala piirav tõke (EKSS)

262. **tarandkalme** *tarand*-grave

tarandi(te)st koosnev kivikalme (EKSS)

263. **tarutuur** hollowing chisel

tarutuur, suur õõnsa tera ning teraputkesse kinnitatud pika varrega peitlisarnane riist näiteks tarude õõnestamiseks (AR)

264. **tasanduskiht** levelling layer

kiht, milles on võimalik täheldada märke pinnase tasandamisest

265. **tekstiilkeraamika** textile ceramics

tekstiilvajutistega keraamika

266. {**tekstiilpressing**} -> **tekstiilvajutis**

267. **tekstiilvajutis**, {**tekstiilpressing**} textile impression, textile imprint

jäljend, mis on tekkinud riidekoe vajutamisest vastu märga savinõud

268. **tiigel** crucible

tulekindlast materjalist nõu ainete tööstuslikuks sulatamiseks (EKSS)

269. **tilguti** = **nõel**

270. **tulekivi** flint

ränikivi, mille vastu löödi sädemete tekitamiseks tulerauaga

271. **tuleraud** fire-steel

metallist riist, millega sai vastu tulekivi lüües tuld teha

272. **tulused** flint and steel

tuleraua, tulekivi ja taela kogunimetus

273. **torkeoda** thrusting spear

274. **tornlinnus** towercastle

ümmarguse või hulknurkse põhiplaani kindlustatud torn, mida harilikult ümbritseb eeslinnus (EKSS)

275. **toorik** blank

kindlate mõõtmetega pooltoode, mille töötlemisel saadakse valmisdetail, -ese (EKSS)

276. **toorsavi** raw clay

looduslik, töötlemata savi (EKSS)

277. **tranšee** trench

kraavitaoline kaevand

278. **turbakiht** peat layer

279. **tuumikpere**, parem **tuumpere**

280. **tuumpere**, ka **tuumikpere** nuclear family

vanemaist ja lastest koosnev perekond (EKSS)

281. **täitekiht** fill layer

kiht, milles on võimalik täheldada märke teatud ala või süvendi täitmisest

282. **tüüp** type

ühiste tunnuste või omaduste järgi eristatav rühm (EKSS)

V

283. **vaha väljasulatamise meetod** lost-wax casting technique

metallesemete valmistamise meetod, mis põhines vaha väljasulatamisel (VLb)

284. **vahetus** exchange

millegi teisele andmine ja samalaadse või millegi muu vastusaamine (EKSS)

285. **vaiehitis** pile construction

vaiadele toetuvale alusele rajatud ehitis (EKSS)

286. **valamisvorm**, parem **valuvorm**

287. **vall** rampart

seljakutaoline mullast, kividest või muust materjalist kaitserajatis endisaegse kindlustatud asula ümber (EKSS)

288. **vallikraav** moat

289. **valuvorm**, ka **valamisvorm** mould

vorm esemete valamiseks

290. **valuvormipoolmik** mould half

valuvormi üks pool

291. **vanametall** scrap metal, waste metal

praak- või kasutuskõlbmatuks muutunud metalltooted, mida saab kasutada ümbersulatamiseks (EKSS)

292. **varrasahelik** chatelaine chain

mitmest pulgataolisest lülist koosnev kett, mis kuulus vöö juurde, selle külge võidi kinnitada tarbeesemeid (ATb)

293. **varreauguga kirves = silmaga kirves**

294. **varreauk**, ka **varretusauk** shaft-hole

kirve silm, kuhu kinnitati puidust vars

295. **varretusauk**, parem **varreauk**

296. **venekirves** boat axe

vene- ehk teatud paadi kujuline kirves

297. **vikat** scythe

298. **vikatnuga** scythe-knife

nuga, mis teramiku ja rootsu asendi poolest meenutab vikatit, kuid teramik on palju lühem (ATb)

299. **viskeoda** throwing spear

300. **võitlusnuga** seaxe

301. **võreornament** lattice decoration

ristuvatest diagonaalsetest joontest kaunistus savinõul

302. **võrgukivi** net sinker

raskus võrgu püstiasendis hoidmiseks vees (EKSS)

303. **välitöö** fieldwork

välitingimustes tehtav töö, näiteks järelevalve (EKSS)

304. **väljakaevamised, kaevamised** excavations

teaduslikke meetodeid kasutades teatud maa-ala pinnase läbi uurimine, et mineviku inimeste ja ühiskonna kohta teavet koguda

305. **välja kaevama** unearth

maa seest, mingist kihist kaevamisega esile tooma (EKSS)

Õ

306. **õietolmuanalüüs, {suiraanalüüs}** pollen analysis

uurimismeetod, mille käigus eraldatakse järve- ja soosetetest, kultuurkihist jm õietolmuterad ja eosed ning uuritakse neid mikroskoobis, analüüsi tulemusena koostatakse õietolmudiagramm (EE)

307. **õietolmudiagramm, {suiradiagramm}** pollen diagram

õietolmuanalüüsi tulemus, mille põhjal on võimalik setteid stratigraafiliselt liigestada, määrata nende suhtelist vanust ning selgitada taimestiku arengulugu (EE)

308. **õõskirves = putkkirves**

Ü

309. **üksikmatus** single burial

matus, kus iga surnu on maetud teistest eraldi (EKSS)

310. **ümarkalme** round grave311. **ümarkääbas** round barrow

4.3 Inglise-eeesti sõnaloend

adze	260
agraffe button	6
agraffe	5
annular brooch	231
antler item	40
archaeology	15
ard	1
ard mark	3
awl	152
Baltic fields	23
barrow	114
barrow cemetery	115, 116
battle axe	251
bead chain	39
bier	249
blank	275
block-shaped fields	68
bloom	245
bloomery	214
boat axe	296
boat burial	173, 175

bottom ridge	9, 199
bow <i>fibula</i>	55
breast chain	223
brooch	253
burial	64
burial boat	143
burial mound	65
burial site	141, 142
burial urn	144
burnished ceramics	87, 88
burnished pottery	87, 88
burnished ware	87, 88
burnt layer	200, 201
cairn grave	75
carina	157
carinated vessel	158
catch-plate	161
Celtic fields	79
cemetery	67
ceramics	80
cess pit	123
charcoal pit	145

charcoal sample	256
chatelaine chain	292
chisel	178
cinerary urn	144
circular rampart	224
clearance cairn	205
clearance cairn field	206
clinker-built boat	103
coarse pottery	48
coarse ware	48
coin hoard	151
collective burial	105
collective soul	104
comb	71
comb impression	72, 73
comb stamp	72, 73
combed ceramics	69
combed pottery	69
combed ware	69
comb-impressed decoration	70
composite neck-ring	129
conservation	107

coarse ceramics	48
cord impression	165
cord imprint	165
corded ceramics	166
corded pottery	166
corded ware	166
cord-impressed decoration	167
corduroy track	240
core	160
cremation burial	203
cremation urn	144
cross bow <i>fibula</i>	13
cross pendant	227
crucible	268
cruciform pendant	227
cup-mark	132
cup-marked stone	133
cupule	132
date 1 <i>n</i>	8, 25
date 2 <i>v</i>	7, 24
decorative mount	27, 29
decorative pin	28, 20

destruction layer	44
<i>disc fibula</i>	85
disc-headed decorative pin	83, 84
disturbed burial	134
double burial	62, 174
double button	63
earthen ceramics	128, 136
earthen pottery	128, 136
earthenware	128, 136
economic hoard	137
emergency hoard	43
enclosed settlement	247
enclosure	246
excavation permit	59
excavation pit	60
excavation report	57
excavations	58, 304
exchange	284
experimental archaeology	31
<i>eye fibula</i>	236
<i>fibula</i>	252
field system	207

fieldwork	303
fill layer	281
find	124
find complex	126
find context	127
findspot	125
fine ceramics	177
fine pottery	177
fineware	177
finger-ring	254
fire pit	202
fire-steel	271
flint	270
flint and steel	272
forked ard	36
fortification	61
fortification phase	96, 97
fortification stage	96, 97
fortified farmstead	95
fortified settlement	94
fragment	33, 77
gift-exchange system	98

grave good	37
grave group	66
grave marker	38
grog	257
habitation site	32
hacksilver	35
handaxe	180
handmade ceramics	113
handmade pottery	113
handmade ware	113
hilltop settlement	149
hoard	179
hoe	109
hoe cultivation	110
hollowing chisel	263
hook ard	106
horn item	233
household ceramics	139
household pottery	139
household ware	139
humus layer	41
hunter-fisher-gatherer	119

ice-pick	52
ingot	74
inhumation burial	121
inhumation cemetery	120
inorganic material	14
iron smelting furnace	214
iron smelting site	215
jewellery	26
knife sheath	159
landnam	135
later burial	51
lattice decoration	301
layer	86
levelling layer	264
line decoration	46
loot	232
lost-wax casting technique	283
material culture	140
mattock	109
moat	288
molten metal	245
monument	150

mortuary house	248
mould	286, 289
mould half	290
mount	153
neck ring	56
net sinker	302
non-fortified settlement	92
nuclear family	279, 280
occupation debris	108
occupation layer	108
open settlement	21
organic material	170
ornament	26
oval <i>fibula</i>	91, 172
palisade	261
partial burial	171
peat layer	278
penannular brooch	45
pendant	226
permanent field	204
permanent settlement	210
personal hoard	43

pile construction	285
pin	162, 269
pinched decoration	163, 164
pit cremation	20
plough layer (BrE)	117, 118
plough mark	3
plough	2
ploughshare	4
plow layer (AmE)	117, 118
plunder	232
pollen analysis	243, 306
pollen diagram	244, 307
posthole	186
potsherd	188
potter's wheel	187
pottery	80
pottery kiln	81
pottery waste	189
profiled <i>fibula</i>	193
promontory fort	154
provenance	125
provenience	125

radiocarbon date	211, 212
radiocarbon method	213
rampart	287
raw clay	276
razor	34
reaping hook	238
rescue excavation (BrE)	24, 208
retouch	216, 217
ridge	147
ring-and-dot decoration	237
ringfort	225
rite	222
ritual deposit	228
rivet 1 <i>n</i>	155
rivet 2 <i>v</i>	156
round barrow	311
round grave	310
salvage excavation (AmE)	24, 208
sand barrow	130
savings hoard	255
scabbard	148
scrap metal	291

scraper 1 <i>n</i>	53
scraper 2 <i>n</i>	54
scraper 3 <i>n</i>	112
screen (AmE)	250
scythe	297
scythe-knife	298
seaxe	300
secondary burial	51
section	191
section drawing	192
settlement archaeology	18
settlement layer	16
settlement pattern	19
settlement site	17
shaft-hole	294, 295
shaft-hole axe	235, 293
shard	188
shepherd's crook pin	76
sherd	188
shield	90
shield boss	89
shield-headed <i>fibula</i>	176

ship burial	173, 175
sickle	238
sickle-knife	239
sieve (BrE)	250
single burial	309
site	146
slag	258
slash-and-burn agriculture	11
slash-and-burn field	10
socketed axe	198, 308
socketed spearhead	197
spearhead	168
spiral bracelet	241
spiral finger-ring	242
stone ceramics	100, 111
stone circle	102
stone grave	99
stone pottery	100, 111
stone-cist grave	101
stoneware	100, 111
storage pit	138
stray find	47

striated ceramics	219, 220
striated pottery	219, 220
striated ware	219, 220
striation	218
strip field	221
surface find	183, 185
surface survey	182, 184
swingle	131
tang	229
tanged spearhead	230
<i>tarand</i> -grave	262
temple ornament	169
test excavation	195
test pit	194, 259
textile ceramics	265
textile impression	266, 267
textile imprint	266, 267
throwing spear	299
thrusting spear	273
timber sample	196
toggle	209
towercastle	274

trench	277
trial excavation	195
trial pit	194, 259
tribe	42
trowel	82
tweezers	181
type	282
underwater archaeology	12
unearth	305
unenclosed settlement	21
unfortified farmstead	93
unfortified settlement	92
ware	80
waste metal	291
waster	190
watching brief	49, 50
wavy line	122
wheel-thrown ceramics	78
wheel-thrown pottery	78
wheel-thrown ware	78
zigzag pattern	234

Kokkuvõte

Käesoleva magistriprojekti puhul võib kõige olulisemaks pidada just töö praktilist väärtust. Taoline sõnastikutöö võib pakkuda huvi nii arheoloogidele, tõlkijatele/tõlkidele, kui ka ajaloo- ja arheoloogist huvitatutele. Töö autorile tuli üllatusena, kui palju segadust on tekitanud isegi sellised põhimõisted, nagu näiteks arheoloogia, muistis, kultuurkiht. Seepärast püüdis ta lisaks sõnastiku koostamisele korrastada nii arheoloogia mõiste- kui ka terminisüsteemi.

Varasemalt pole arheoloogia oskussõnavarast spetsiaalselt kirjutatud ja seepärast pidas töö autor oluliseks anda vähemalt põgus ülevaade 20. sajandi alguse terminikasutusest. Näiteks 1930ndatel aastatel kasutati valuvormi asemel sõna *valem*. Kuna terminoloogiale on vähe tähelepanu pööratud, on ka otseselt arheoloogiaga seotud sõnaraamatuid vähe. Andres Tvaari on koostanud „Soome-eesti-soome arheoloogia sõnaraamatu“. Samuti on tõlkeõpetuse magistriprojektidena valminud kaks arheoloogiaga seonduvat sõnaraamatut. Kuna arheoloogid on koguni rahvusvaheliste konventsioonide tõlkimise puhul tunnetanud vajadust teatud mõistete lahtiseletamise järele, on loodud arheoloogia terminoloogia töörühm. Terminitöö vajadust teadvustades on jõutud laiahaardelisema projektini: alustatud on veebipõhise terminiandmebaas ArheoWiki koostamisega, mis lisaks sõnastikule peaks soodustama ka asjahuviliste omavahelist arutelu.

Käesoleva sõnastiku koostamise üks ajamahukamaid etappe oli terminikogumisel aluseks võetud sarja „Estonian Archaeology“ seni ilmunud raamatute läbitöötamine. Tehnilise poole pealt on põhiliselt kasutatud programmi *Excel*. Kuna sarjast „Estonian Archaeology“ kogutud terminid oli vaja kokku koondada, leidis töö autor, et kõige õigem on seda teha mõistepõhiselt. Terminid jaotati teemade kaupa ning ühe mõiste alla käisid nii eestikeelsed terminid, kui ka nende ingliskeelsed vasted ja sünonüümid. Oskussõnadele esitatavatest nõuetest järgiti põhiliselt kolme: termini ühetähenduslikkust, selgust ja kompaktsust. Mõistete defineerimisel peeti oluliseks näiteks seda, et definitsiooni võtmesõna oleks terminiga samast sõnaliigist.

Kuigi algselt polnud töö autoril plaanis eestikeelsete terminite õigekeelde süveneda, siis töö käigus osutus see vältimatuks. Näiteks liitsõnade osas ilmnes, et kasutatakse tarbetute täiendosadega nimisõnu (vrd näiteks varreauk ja varretusauk). Tuli välja ka see, et arheoloogias on üsna palju paronüümipesi, mis võivad põhjustada segadust. Viimaste aastate

jooksul on kasutusele võetud ka mõned uudissõnad – näiteks sulendik ja ajandama. Samuti käsitles töö autor termineid, mis on tema arvates ebaõnnestunud, näiteks avariikaevamised. Suuremahulisem teema oli ka tõlkimiskasutuse põhjustanud terminid. Arheoloogiaalase ingliskeelse teksti lugejale võib kasuks tulla teadmine, et *plough* ja *ard* on erinevat tüüpi adrad.

Kui terminibaas oli jaotatud teemadeks, kus inglisis- ja eestikeelsed sõnad jagunesid mõistete kaupa, siis sõnastik on loodud tähestikulises järjekorras ning on välja toodud viited sünonüümidele ja antonüümidele. Kasutatud on ÕSi tähistusi, see tähendab, et jagatud on soovitusi parema sõnakasutuse kohta ning välja on toodud ebasoovitavad terminid. Sõnastikuosa koosneb 311 märksõnast. Selle lõpust leiab ka inglise-eesti sõnaloendi.

Töö käigus ilmnes mitmeid teemasid, mida saaks edasi uurida. Põhjalikumalt võiks võrrelda kunagist ja tänapäevast oskussõnavara, sest see aitaks mõista lahknevusi eri põlvkondade sõnaelistuste osas. Samuti võiks tähelepanu pöörata terminitele, mida Baltimaade arheoloogid erineval viisil inglise keelde tõlgivad. Nagu töö autor oma praktikale tuginedes järeldada võib, on lihtsam töötada mingi kindla teemaga, näiteks süübid rohkem sõlgedega seotud terminoloogiasse.

Kõige olulisemaks järelduseks antud töö seisukohalt on see, et lisaks terminitöö tegemisele (mõistete keeleliste vormidega tegelemisele), peaks rohkem tähelepanu pöörama mõistetele ja terviklikumalt mõistesüsteemile.

Kasutatud kirjandus

Esmased allikad

EA1 = Lang, Valter [toim.]. 2006. *Archaeological Research in Estonia 1865-2005*. Tartu: Tartu University Press, 2006.

EA1= Lang, Valter [toim.]. 2006. *Arheoloogiline uurimustöö Eestis 1865-2005*. Kättesaadav aadressilt <http://www.arheo.ut.ee/ArheoLugu.htm> seisuga jaanuar 2012.

EA3 = Lang, Valter. 2007. *Pronksiaeg ja vanem rauaaeg Eestis*. Kättesaadav aadressilt <http://www.arheo.ut.ee/EA3.htm> seisuga jaanuar 2012.

EA3 = Lang, Valter. 2007. *The Bronze and Early Iron Ages in Estonia*. Tartu: Tartu University Press, 2007.

EA4 = Tvauri, Andres. 2011. *Rahvasterännuaeg, eelviikingiaeg ja viikingiaeg Eestis*. Kättesaadav aadressil http://www.arheo.ut.ee/EA4_Tvauri_2011.pdf seisuga jaanuar 2012.

EA4 = Tvauri, Andres. 2012. *The Migration Period, Pre-Viking Age, and Viking Age in Estonia*. Tartu: Tartu University Press.

Lang, Valter. 2006. [toim] Pronksi- ja vanema rauaaja uurimine. *Arheoloogiline uurimustöö Eestis 1865-2005*. Tartu. Kättesaadav aadressil <http://www.arheo.ut.ee/04EA1Lang.pdf> seisuga mai 2012).

Lang, Valter. 2007a. Asulad ja asustus nooremal pronksi- ja vanemal rauaajal. *Pronksiaeg ja vanem rauaaeg Eestis*. Kättesaadav aadressil http://www.arheo.ut.ee/EA3_02.pdf seisuga mai 2012.

Lang, Valter. 2007b. Põllumajandus ja käsitöö nooremal pronksi- ja vanemal rauaajal. *Pronksiaeg ja vanem rauaaeg Eestis*. Kättesaadav aadressilt http://www.arheo.ut.ee/EA3_03.pdf seisuga mai 2012.

Russow, Erki, Valk, Heiki, Haak, Arvi, Pärn, Anton & Mäesalu, Ain. 2006a. Keskaja euroopaliku kultuuri arheoloogia: linna, kirikud, kloostrid ja kivilinnused. *Arheoloogiline uurimustöö Eestis 1865-2005*. Tartu. Kättesaadav aadressilt <http://www.arheo.ut.ee/07EA1Russowjt.pdf> seisuga mai 2012.

Russow, Erki, Valk, Heiki, Haak, Arvi, Pärn, Anton & Mäesalu, Ain. 2006b. Medieval Archaeology of the European Context: Towns, Churches, Monasteries and Castles. Lang, Valter. *Archaeological Research in Estonia 1865-2005*, 159-192. Tartu: Tartu University Press.

Teisesed allikad

AMAAA = *The Ancient Monuments and Archaeological Areas Act 1979*. Kättesaadav aadressilt <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1979/46> seisuga mai 2012.

Arheoloogia terminoloogia töörühma koosoleku protokoll. 2010. Erakogu.

ArheoWiki. Kättesaadav aadressilt <http://www.arheo.ut.ee/w/index.php/Esileht> seisuga mai 2012.

Barker, Philip. 2002. *Techniques of archaeological excavation*. Third edition, fully revised. London, New York: Routledge.

Bray, Warwick & Trump, David. 1979. *The Penguin Dictionary of Archaeology*. Harmondsworth: Penguin Books.

Darvill, Timothy. 2003. *The Concise Oxford Dictionary of Archaeology*. Oxford: Oxford University Press.

EKSS= *Eesti keele seletav sõnaraamat*. Kättesaadav aadressilt <http://www.eki.ee/dict/ekss/> seisuga mai 2012.

Erelt, Mati, Erelt, Tiiu & Ross, Kristiina. 2007. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus

Erelt, Tiiu & Tavast, Arvi. 2003. *Eesti oskuskeelekorralduse seisund*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Erelt, Tiiu. 2007. *Terminiõpetus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Kättesaadav aadressilt <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/24279/9789949117239.pdf?sequence=1> seisuga mai 2012.

Indreko, Richard. 1939. Asva linnus-asula. *Muistsed Eesti linnused 1936-1938. aasta uurimiste tulemused*, 17-52. Tartu: ÕES. Käsikiri TÜ arheoloogia arhiivis.

Jonuks, Tõnno. 2009. *Eesti muinasusund*. Doktoritöö. Kättesaadav aadressilt <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/9494/Jonukst%C3%B5nno.pdf?sequence=1> seisuga mai 2012.

Kadakas, Ulla. 2010. *Tallinna Vabaduse väljaku neoliitiline asulakoht Eesti samaaegsete rannikuasulate kontekstis*. Avaldamata magistritöö. Tallinn, Eesti.

Kirme, Kaalu. 1986. *Eesti sõled*. Tallinn: Kunst.

Konsa, Kurmo. 2004. *Säilituskorralduse sõnastik*. Kättesaadav aadressilt <http://www.kul.ee/webeditor/files/sailituskorraldusesonastik.pdf> seisuga mai 2012.

Kull, Rein. 2000. *Kirjakeel, oskuskeel, üldkeel*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

- Landau, Sidney I. 2001. *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography. 2nd edition.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Lang, Valter. 2000. Archaeology and Language. *Fennoscandia Archaeologica*, XVII, 103-110. Helsinki.
- Lõugas, Vello & Selirand, Jüri. 1989. *Arheoloogiga Eestimaa teedel.* Tallinn: Valgus.
- McMillan Dictionary.* Kättesaadav aadressilt <http://www.macmillandictionary.com/> seisuga mai 2012.
- Moora, Tanel. 1967. Tarbja kivikalmed Paide lähedal ja Põhja-Eesti tarandkalmete keraamika. *Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused*, 16: 3, 280-301.
- MuKS = *Muinsuskaitseeadus.* Vastu võetud 27.02.2002. RT I, 21.03.2011, 8. . Kättesaadav aadressilt <https://www.riigiteataja.ee/akt/121032011008> seisuga mai 2012.
- Muscarella, Oscar W. 1964. Ancient Safety Pins – their Function and Significance. *Expedition*, 6: 2, 34–35. Kättesaadav aadressilt <http://www.penn.museum/documents/publications/expedition/PDFs/6-2/Ancient.pdf> seisuga mai 2012.
- Mäss, Vello. 2008. *Eesti- ja ingliskeelset merendusterminoloogiat.* Kättesaadav aadressilt <http://lepo.it.da.ut.ee/~margek/Merendusterminoloogia.pdf> seisuga mai 2012.
- Orton, Clive. 2000. *Sampling in Archaeology.* Cambridge: Cambridge University Press
- Peensoo, Pille. 2010. *Eesti looduslike pühapaikade ja usundi eesti-inglise valiksõnastik.* Avaldamata magistriprojekt. Tartu, Eesti. Kättesaadav aadressilt http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/17245/Peensoo_Pille.pdf?sequence=1 seisuga mai 2012.
- Plado, Helen & Mandra, Katrin. 2008. *Väike paronüümisõnastik.* Tartu. Kättesaadav aadressilt http://engine.koduleht.net/templates/keelehooldekeskus/files/mdl_files.php/Mandra_Plado_Vaike_paronuumisonastik.indd.pdf seisuga mai 2012.
- Salme muinaslaev.* Kättesaadav aadressilt <http://salmepaat.blogspot.com/search/label/Summary> seisuga mai 2012.
- Selart, Ene. 2004. *Probleeme Eesti keskaja ajaloo terminite tõlkimisel inglise keelde.* Avaldamata magistriprojekt. Tartu, Eesti.
- Tallgren, Aarne Michael. 1927. *Euroopa muinasaeg pronksiaja algusest ajaloolise ajani.* Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus. Kättesaadav TÜ arheoloogia arhiivis.

- Tavast, Arvi. 2004. Mõiste mõiste: tähendusteooriate mõju oskuskeelepraktikale. *Rahvusvaheline terminoloogiakonverents "Eesti oskuskeel 2003" 10. ja 11. oktoobril 2003. Ettekanded*, 7-18. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Tehnikaleksikon: A-Y*. 1981. Tallinn: Valgus.
- The Portable Antiquities Scheme. *Object terms in use on the Scheme's database*. The British Museum. Kättesaadav aadressilt <http://finds.org.uk/database/terminology/object> seisuga mai 2012.
- Trummal, Vilma. 1979. *Arheoloogia alused: õpik kõrgkoolide ajaloo erialal ja õppevahend humanitaarerialade üliõpilastele*. Tallinn: Valgus, 1979.
- Tvauri, Andres. 2005. *Eesti hilisrauaaja savinõud (11. sajandist 13. sajandi keskpaigani)*. Tallinn: Kleio.
- Valgmaa, Helmut. 2011. *Võimlemise ja pallimängude sõnastik*. Kättesaadav aadressilt <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/22076/Helmut%20Valgmaa.pdf?sequence=4> seisuga mai 2012.
- Vassar, Artur. 1943. *Nurmsi kivikalme Eestis ja tarandkalmete areng*. Avaldamata väitekiri. Tartu, Eesti. Andres Tvauri erakogu.
- Vassar, Artur. 1949. *Kaevamisaruanne Võnnu khk. Kiidjärve vl. Lootvina kl. Sepa tl. „Kabelimäel“ 23. aug.-3.sept. 1946. a.* Käsikiri TÜ arheoloogia arhiivis.
- Vassar, Artur. 1939. Iru Linnapära. *Muistsed Eesti linnused 1936-1938. aasta uurimiste tulemused*, 53-100. Tartu: ÕES. Käsikiri TÜ arheoloogia arhiivis.
- Viires, Ants. 2000. *Eesti rahvakultuuri leksikon*. Tallinn: Eesti Entsükolpeediakirjastus.
- Vääri, Eduard, Kleis, Richard & Silvet, Johannes. 2006. *Võõrsõnade leksikon*. Tallinn: Valgus.
- ÕS= *Eesti õigekeelsussõnaraamat*. Kättesaadav aadressilt <http://www.eki.ee/dict/qs/> seisuga mai 2012.

Summary

Kätlin Jansons

Arheoloogia eesti-inglise valiksõnastik

Estonian-English Archaeology Glossary

Master's thesis

2012

78

Keywords: archaeology, glossary

The aim of the present Master's thesis is to compile an Estonian-English Archeology glossary and also to consider the linguistic suitability of Estonian terms and their English equivalents.

The thesis is divided into two main parts – the first is theoretical and the second part is the Estonian-English glossary. Firstly, the author gives a short overview about the development of the archaeology terminology in Estonia. Then she explains how the glossary was compiled – how the terms were collected, which sources were used and what were the main principles. The glossary is concept-based, not term-based, as it helps to prevent mistakes in cross-references. When choosing the terms, it was necessary that the term is grammatically correct and that the concept of the terms are clear. The author analyzes Estonian archaeology terms and their English equivalents, but concentrates more on Estonian terms as the main focus is on the terminology of Estonian archeology. For example, the author points out that some compound words are used in a wrong way and people sometimes tend to create unnecessary and wrong compound words. Also, the abundance of paronym words is a problem. Furthermore, due to regional and cultural differences it can be difficult to find good equivalents for some archaeological terms.

The second part contains Estonian-English Archeology glossary. English-Estonian index has been provided at the end of the glossary.

The main conclusion is that there is still a lot of work needed with Estonian Archaeology terminology. The author finds that the most important is to keep in mind the concept of the terms.